

Türkiye’de Kimlikler Arası Kutuplaşmanın Sosyal Mesafe Üzerinden Ölçümü ve Toplumsal Güvenliğe Etkisi

Measuring Polarization Among Identity Groups in Turkey Through Social Distance and Its Effect on Societal Security

Teslim Tarihi: 8 Ağustos 2014
Kabul Tarihi: 28 Ağustos 2014

Mehmet Sadi BİLGİÇ*
Fatma Serap KOYDEMİR**
Salih AKYÜREK***

Öz

Bu çalışmada, son yıllarda fazlasıyla gündemde olan toplumsal kutuplaşma konusunun siyasi, etnik ve mezhepsel temellerde değerlendirilerek, Bogardus’un sosyal mesafe kavramı üzerinden ölçülmesi amaçlanmıştır. Buradan hareketle, yapılan bir alan çalışmasıyla Türkiye’de karşıt kutuplarda yer aldığı düşünülen temel etnik gruplar (Türk-Kürt), mezhepler (Sünni-Alevi) ve siyasi parti seçmenleri (AKP-CHP-MHP-BDP) arasındaki sosyal mesafe ölçülmüş, ölçüm sonuçlarına göre kutuplaşmanın derecesi analiz edilmiş ve toplumsal güvenliğe olan etkileri irdelenmiştir. Bu noktada elde edilen en temel bulgulardan birisi, siyasi parti seçmenleri arasındaki sosyal mesafenin, etnisite ve mezhep temelinde var olan sosyal mesafeden daha fazla olduğu; siyasi düzeyde yaşanan sosyal mesafenin, etnik ve mezhepsel boyutlardaki sosyal mesafeyi de kapsadığı yönündedir. Bunun yanı sıra, Türkiye’de yüksek kültürün içerisinde değerlendirilebilecek kimliklerin, azınlık durumunda olan kimliklere göre daha fazla sosyal mesafesinin olduğu da çalışmada ortaya konan bir diğer bulgudur.

Anahtar Kelimeler: kutuplaşma, siyasi kutuplaşma, etnik kutuplaşma, mezhepsel kutuplaşma, sosyal mesafe, çatışma, toplumsal güvenlik

Abstract

This article aims at measuring societal polarization, which is greatly on public agenda in recent years, on political, ethnic and sectarian basis by using Bogardus’s the concept of social distance. Based on the findings of a field study, the article measures social distance between the main ethnic groups (Turk-Kurd), sectarian groups (Sunni-Alawite) and voters of major political parties (AKP-CHP-MHP-BDP). Relying on the findings, we analyze the degree of polarization and its effects on societal security. One of the major findings is that social distance between voters of political parties is greater than greater than ethnic and sectarian based social distance, and that social distance at the political level covers social distance at ethnic as well as sectarian levels. Additionally, our findings show that identities which can be considered as part of high culture has more social distance compared to the minority identities.

Keywords: polarization, political polarization, ethnic polarization, sectarian polarization, social distance, conflict, societal security

* Dr.,Bağımsız Araştırmacı ** BİLGESAM, Sosyo-Kültürel Araştırmalar Uzman Yrd.

*** Dr., BİLGESAM, Sosyo-Kültürel Araştırmalar Uzmanı

GİRİŞ

Kutuplaşma (*polarization*) neredeyse her toplumda ve hemen hemen her sosyal ilişki düzeyinde gözlemlenebilen bir olgudur. Ancak, bu konuyu bir problem haline getiren şey, kutuplaşmanın bazı seviyelerde sosyal barışı, gruplararası adaleti ve toplumsal güvenliği tehdit etme potansiyelinin olmasıdır. Böyle bir potansiyelden bahsedilirken de kutuplaşmanın tanımını iyi yapmak gerekir. Zira burada kastedilen son dönemde daha fazla ön plana çıkan kimlikler üzerinden devam eden bir kutuplaşmadır. Bu makalede, oy verilen siyasi parti, etnik köken ve mezhep gibi faktörlerle kişilerin kendisini nasıl tanımladığı üzerinden devam eden bir kutuplaşmadan söz edilmektedir. Bunun yanında, iktidar gücünü elinde tutanların bahsedilen kimlikler temelinde kendi kimliğine yakın hissettiği kişilere sahip olduğu güç sayesinde pozitif ayrımcılık uygulaması ve bunun sonucunda gruplararası adaletin sarsılması da pek çok ülke gibi Türkiye için de geçerli olan konulardan birisidir. Kutuplaşmanın gruplararası adalet üzerindeki olumsuz etkisi, kutuplaşmanın ayrımcılık temelinde kişilerin temel vatandaşlık haklarını yaşamalarına mani olması ya da sırf kimliklerinden ötürü ötekileştirildiklerini ve ayrımcılığa uğradıklarını düşünen kişilerin çatışma temelli ilişkiler yaşama-ya başlaması, kutuplaşma kavramını toplumsal ve ulusal güvenlik alanlarıyla da ilişkilendirmeyi gerektirmektedir. Bu noktadan hareketle, siyasi kutuplaşmanın yanında, etnik ve mezhepsel kutuplaşmanın Türkiye’de gelecekte yaşanabilecek toplumsal çatışmalara muhtemel etkisi de makalede tartışılmaktadır.

Siyasi, etnik ve mezhepsel temelde ortaya çıkan kutuplaşma, Türkiye’de alan bulgularına dayalı olarak üzerinde çok az çalışılma yapılmış konulardan birisidir. Ancak, Türkiye’deki kutuplaşma birçok Avrupa ülkesine nazaran daha büyük bir öneme sahiptir, çünkü kutuplaşma Türkiye’de birden fazla grup arasında ve alanda görülmekte ve bazı gruplar arasında son yıllarda yükselen siyasi kutuplaşmanın da etkisiyle oldukça tehlikeli bir düzeye ulaşmaktadır. Bu bağlamda, makalenin amacı; kutuplaşmayı ilgili teorik çerçeve ile birlikte tanımlamak, Türkiye’de kutuplaşmanın hangi gruplar arasında, hangi alanlarda ve ne düzeyde olduğunu sosyal mesafe bağlamında ortaya koymak ve mevcut kutuplaşma düzeyinin Türkiye’de toplumsal güvenliğe olan etkilerine değinmektir.

Çalışmada, siyasi kutuplaşma Meclis’te temsil edilen siyasi parti (AKP, CHP, MHP, BDP/HDP) seçmenlerinin birbirine tepkisi ve mesafesi temelinde ölçülürken, etnik ve mezhepsel kutuplaşma tartışmalarına ise sadece Kürt-Türk ve Alevi-Sünni olmak üzere öne çıkan karşıt kimlikler dâhil edilmiştir.

1. KURAM VE LİTERATÜR

1.1. Kutuplaşma Nedir?

Kutuplaşma tabiri birçok farklı temayla bir arada düşünülüp kullanılacak bir kavramdır ve farklı tanımlarını yapmak mümkündür. Kutuplaşma yalın haliyle, bir dağılıma bakıldığında kişilerin tercihlerinin kutuplara (uçlara) doğru yönelme-

sidir.¹ Bir başka tanıma göre ise toplumsal kutuplaşma sağ-sol ayrımından daha çok, başka ikili ideolojik ayrımlar etrafında da açığa çıkabilir veya ideolojik olarak uçlarda yer alan gruplara bir orta zemin oluşturabilecek olan merkezilerin görünürlüğünün azalması sebebiyle, karşıt gruplarda yer alma ihtimali olan bireylerin, birbirleriarasındaki müzakere halinin gerilemesidir.²

Konu ve kavramlara Türkiye bağlamında bakıldığında, ülkede siyasi, etnik ve mezhep temelinde gözlenen kutuplaşmanın, “polarization” kavramının ifade ettiği uçlardakinden çok daha fazla, ana gruplar/ideolojiler arasında yaşandığı ve kutuplaşma düzeyinin bu ana gruplar arasında artan sosyal mesafeye daha fazla işaret ettiği söylenebilir. Buna rağmen sosyal mesafe ve kutuplaşma arasındaki ilişkiyi iki yönlü bir nedensellik olarak da açıklamak mümkündür.

Dalton, bir ülkenin refah seviyesi ile kutuplaşma düzeyi arasındaki ilişkiyi incelemiş ve toplumsal refah seviyesi düşük, az gelişmiş demokrasilerdeki kutuplaşma seviyesinin, ileri demokrasiye sahip gelişmiş endüstriyel toplumlara göre daha yüksek olduğunu saptamıştır.³ Bu bağlamda bakıldığında, nedenselliğin şekli ve yönü tartışılabilir olmakla birlikte, kutuplaşmanın aslında tüm toplumları ilgilendirdiği ancak, kavramın demokrasi ve kişisel refah seviyesi ile ilişkisi düşünüldüğünde, az gelişmiş ya da Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için daha önemli olduğusöylenebilir.

Kutuplaşmanın toplumsal kimlik ve toplumsal egemenlik kuramları ile ilişkisini ortaya koyması açısından, Esteban ve Ray’ın kişilerin davranışları üzerinden sunduğu kutuplaşmanın temel özellikleri ayrıca önem kazanmaktadır. Buna göre ilk olarak, her bir gruptaki grup içi homojenlik seviyesi yüksek düzeydedir. İkinci özellik ise, kutuplaşan gruplar arasında var olan yüksek heterojenlik düzeyidir. Kutuplaşmanın son özelliğine göre ise, toplumda büyük ve etkili gruplarsayınca az; etkin olmayan gruplar da düşük öneme sahiptir.⁴

Kutuplaşma kavramına dönük bu tanım ve özellikler değerlendirildiğinde kutuplaşmanın bireyleri ve toplumu ilgilendiren birçok farklı alanda gözlemlenmesi kaçınılmaz bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, kutuplaşmanın siyasi, etnik, dini ve mezhepsel olmak üzere çeşitli boyutları olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu boyutlardan siyasi alan içerisinde değerlendirilebilecek olan parti kutuplaşması Jones’e göre, iki partinin belirgin şekilde farklı politika tercihlerine sahip olmasına ve bu sebeple aşırı düzeydeki bir karşıtlığa işaret etmektedir.⁵

¹ Marc J. Hetherington ve Jonathan D. Weiler, *Authoritarianism and Polarization in American Politics*, (NY: Cambridge University Press, 2009), 19.

² Diana Epstein ve John D. Graham, “Polarized Politics and Policy Consequences,” (2007):1. Erişim: 3 Ağustos 2014. http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/occasional_papers/2007/RAND_OP197.pdf

³ Russell J. Dalton, “Social Modernization and the End of Ideology Debate: Patterns of Ideological Polarization,” *Japanese Journal of Political Science*, Vol.7 No.1 (2006):20.

⁴ Joan Esteban ve Debraj Ray, “On the Measurement of Polarization,” *Econometrica*, Vol. 62, No. 4 (1994):824. Erişim: 3 Ağustos 2014. [http://www.econ.brown.edu/fac/glenn_loury/louryhomepage/teaching/Ec%20237/Esteban%20and%20Ray%20\(Ecta%201994\).pdf](http://www.econ.brown.edu/fac/glenn_loury/louryhomepage/teaching/Ec%20237/Esteban%20and%20Ray%20(Ecta%201994).pdf)

⁵ David R. Jones, “Party Polarization and Legislative Gridlock,” *Political Research Quarterly*, Vol.54, No.1 (2001):127. Erişim: 3 Ağustos 2014. http://www.baruch.cuny.edu/wsac/academics/political_science/

Dolayısıyla siyasi kutuplaşmayı, hem partileşme hem bu partilerin yürüttüğü politikalar hem de bu politikaların vatandaşa yansımaları olarak değerlendirmek gerekmektedir. Parti kutuplaşması kavramını değerlendiren isimlerden birisi olan Sartori tarafından, çok partili sistemlerdeki kutuplaşma kategorik bir yaklaşım ile açıklanmıştır. Buna göre, ılımlı çoğulculuk (moderate pluralism) kavramı; beşten az parti ile işleyen, iki kutuplu sistemleri tanımlanırken; kutuplaşmış çoğulculuk (polarized pluralism), beş partiyi aşan, ikiden fazla kutbun olduğu sistemlere işaret etmektedir.⁶ Siyasi kutuplaşmayı sadece parti sayısına bağlı olarak açıklamak her toplum için doğru olmamakla birlikte, özellikle gelişmekte olan ülkelerde partileşmemiş veya partileşmesine müsaade edilmemiş alt grupların ve ideolojilerin de model içinde dikkate alınması gerekmektedir.

Sani ve Sartori, siyasi parti kutuplaşmasının ideolojik sağ-sol kutuplaşmasının yanı sıra, çoğu durumda etnik, dini, mezhepsel ve altkültürel boyutları da içerisinde barındırdığını belirtmekte ve buna örnek olarak, İsviçre ve Belçika’da dilsel ve etnik farklılıkların belirleyici rol oynamasını; Fransa, Avusturya ve İtalya gibi ülkelerde ise, laik-klerik ayrımının öne çıkmasını göstermektedir.⁷ Bu örnekler, çoğu durumda siyasi kutuplaşmanın etnisite ve din/mezhep boyutlarındaki ayrışmayı da kapsayıcı tarzda ortaya çıktığını göstermektedir. Türkiye için de benzer bir durum söz konusudur. Çok partili dönemde gözlenen siyasi kutuplaşmanın tarafları ve bu tarafların ideolojileri incelendiğinde; yaşanan kutuplaşmanın gerçekte dindar-laik, modern-gelenekçi, Kürt-Türk ve Alevi-Sünni ayrışmasını da bir noktada kapsadığı söylenebilir.

1.2. Kuramsal Arka Plan

Çoğunlukla ekonomik anlamda kutuplaşmış bireylerin, grupların ya da toplumların açıklanmasında kullanılıyor olsa da kutuplaşma, çok sayıda farklı bağlamda gözlemlenen iki karşıt uçtaki yoğunlaşma eğilimi⁸ olarak tanımlandığında ekonomik bağlamın yanında; siyasi tercih, mezhep, din, etnisite, ırk ve kültür gibi diğer birçok ögeyi kapsar hale gelmektedir. Bu ögelerin kutuplaşmanın temel özneleri durumuna gelmesi ise pratikte kuramın çerçevesinin ekonomik alanla sınırlı olmadığını göstermektedir. Burada kutuplaşma kuramının çerçevesinden daha çok bu kuramın açıklanması ve alana tatbikinde yardımcı olan diğer kuramlarla ilişkisinin kurulması önemli hale gelmektedir. Bu noktadan bakıldığında; çatışma, seçkin/elit, merkez-çevre, toplumsal kimlik ve toplumsal egemenlik kuramları,

documents/Jones2001PRQ_polarization.pdf

⁶ Giovanni Sartori, *Parties and Party Systems A Framework for Analysis* (Cambridge University Press, 1976), 132-135. Aktaran: Hakan Mehmet Kiriş, “Parti Sisteminde Kutuplaşma ve Türk Parti Sistemi Örneği” *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 44, Sayı 4 (Aralık 2011):36,39. Erişim: 8 Ağustos 2014. file:///C:/Users/Bilgesam/Downloads/2_kiris%20(2).pdf

⁷ Sani Giacomo ve Sartori Giovanni, “Polarization, Fragmentation and Competition,” içinde *Western European Party Systems: Continuity and Change*, ed. H. Daadler ve P. Mair (London: Sage, 1983), 329. Aktaran: Hakan Mehmet Kiriş, “Parti Sisteminde Kutuplaşma ve Türk Parti Sistemi Örneği” *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 44, Sayı 4 (Aralık 2011):39. Erişim: 8 Ağustos 2014. file:///C:/Users/Bilgesam/Downloads/2_kiris%20(2).pdf

⁸ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999), 439.

kutuplaşmanın doğasını ve arkasında yatan nedenleri anlamak adına önemli ve gereklidir.

Kutuplaşma çoğunlukla bireylerin dâhil olduğu etnik, siyasi, dini vb. gruplara ait yaklaşımlar çerçevesinde ortaya çıktığı için, grup üzerinden oluşturulan kimliğin açıklanması kutuplaşmayı ve kutuplaşmanın sebeplerini anlamak için önemlidir. Toplumsal kimlik kuramının iki önemli temsilcisi Tajfel ve Turner'a göre, insanlar doğaları gereği kendilerine saygı duyarlar, kendi gruplarına yönelik sosyal aidiyet hissederek ve kendi grupları ve diğer gruplar arasında kıyaslamalar yaparak motive olurlar; bu sebeple de toplumsal gruplar maddi kaynaklar kadar, statü ve prestij gibi sembolik kaynaklar için de yarışır.⁹ Bu anlamda gruplararası çatışma; algısal kategorizasyon, sosyal kıyaslama ve kimliksel iyileştirme gibi psikolojik süreçlerin bir sonucudur.¹⁰ Bu çerçeveden bakıldığında siyasi, mezhepsel, etnik vb. kimlikler temelinde yaşanan kutuplaşmanın yalnızca maddi kaynaklara erişim konusunda yaşanan çatışmayla ilişkili olmadığı; aynı zamanda farklı kimliklerin birbirini algılayışında ve bu kimliklerin, kendilerini koruma veya gruplararası üstünlük sağlama güdüsüyle debağlantılı olduğu söylenebilir. Bu nedenle, toplumlardaki kimliklerin ve kimlik inşa süreçlerinin çoğu zaman diğer grupları ötekileştirmeyi bir noktada kaçınılmaz kıldığı ve bu durumun doğal olarak gruplar arasındaki sosyal mesafeyi ve kutuplaşmayı oluşturduğu veya giderek artırdığı görülmektedir.

Kutuplaşma kavramı ve olgusunun açıklanmasında dikkate alınması gereken en önemli kuramlardan birisi olan çatışma kuramı, konsensüs öneren kuramlar dışarıda tutulduğunda diğer birçok teorinin içerisinde dolaylı da olsa yer almaktadır. Bu sebeple, çatışma kuramı temel açıklamalardan birisidir ve kutuplaşmanın potansiyel çatışma hali çatışma kuramını önemli bir yere taşımaktadır.

Bu kuram, toplumsal değişimin temelinde konsensüsü koyan kuramın karşıtı olarak gelişmiş ve çatışmayı değişimin merkezine yerleştirmiştir.¹¹ Bu bağlamda, kuramın savunucuları farklı derecelerde de olsa iktidar çatışmasına vurgu yapan Max Weber'den ve ekonomik çatışmayı ön planda tutan Karl Marx'tan faydalanmışlardır.¹² Çatışma kuramcılarının temel argümanı ise normlar ve değerler karşısında çıkarların da önemli olduğu ve anormal olarak görülemeyecek bu çıkarların peşinde koşma halinin, toplumsal yaşamın normal düzeninde birtakım çatışmalar doğurabileceği yönündedir.¹³

Çatışma Kuramı çerçevesinde işlenebilecek ilk isimlerden biri olan Karl Marx'a göre çatışma, üretim araçları etrafında ortaya çıkan eşitsizlikler temelinde gözlemlenmektedir ve üretim araçlarına sahip grubun daha az kaynağa sahip grupları

⁹ John T. Jost ve Jim Sidanius, "Political Psychology: An Introduction," içinde *Political Psychology*, ed. John T. Jost ve Jim Sidanius (NY: Psychological Press, 2004), 10.

¹⁰ A.g.e., 271.

¹¹ Martin Slattery, *Sosyolojide Temel Fikirler*, çev. Ümit Tatlıcan ve Gülhan Demiriz (İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2. Baskı, 2008), 182.

¹² Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, 111.

¹³ A.g.e., 111.

sömürmesi ve bu kişilerin kendi yaşamları üzerinde çok az söz hakkına sahip olmasından dolayı yabancılaşma yaşamaları şeklinde sonuçlanmaktadır.¹⁴ Marx’ın üzerinde çok durduğu bu ekonomik temelli çıkarımları eleştiren Max Weber, Marx’ın iddia ettiği gibi toplumsal kutuplaşmanın varlıklılar (sömüren) ve varlıksızlar (sömürülen) arasında sınıf temelinde ortaya çıkan çatışma kadar basit olamayacağını; bu konuda güç (power), varlık (wealth) ve prestij (prestige) gibi daha çok değişkenin söz konusu olduğunu belirtmektedir.¹⁵ Bu anlamda, gücün, varlığın ve prestijin dağılımı ve bu kaynaklardan birine sahip olanların diğerlerine de sahip olma oranları kritik rol oynamaktadır.¹⁶ Turner’e göre, siyasi ve sosyal aktiviteleri meşrulaştıran geleneklerin kutsandığı toplumlarda, bu geleneklerin meşruiyetinin ortadan kalkması çatışmayı doğuran temel nedenlerden birisi haline gelmektedir. Vetâbi/alt (subordinate) pozisyonundaki grupların, gelenekselin meşruiyetinden vazgeçmelerinin üç sebebi bulunmaktadır: Bunlardan ilki güç, varlık ve prestij arasındaki, yani Weber’in terimleri ile siyasi güç pozisyonu (party), avantajlı ekonomik pozisyonun işgali (class) ve yüksek düzeyli bir toplumsal halkaya üye olmak (status group) arasındaki yüksek korelasyon düzeyidir. Örneğin, ekonomik elit aynı zamanda hem toplumsal hem de siyasi elit ise; gücün, varlığın ve prestijin dışında kalan grupları için çatışma daha muhtemel bir sonuç haline gelebilir. Bir diğer sebep, ödüllerin dağılımındaki belirgin adaletsizliktir. Bu bağlamda, çok azı gücü, varlığı ve prestiji elinde tuttuğunda, geri kalan bu ödüllere mahrum kalır ve tansiyon kaçınılmaz olarak yükselir. Son sebep ise, sosyal mobilitenin düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, alt kademelerde yer alanların toplumsal hiyerarşide yükselme ya da yeni bir partiye, statü grubuna ya da sınıfa dâhil olma şansının az olmasına işaret etmektedir.¹⁷

Weber’in formüle ettiği üç kavram olan güç, varlık ve prestije sahip olma noktasında gözlenen adaletsizliklerin her bir farklı kimlik içinde dikey segmentasyon temelinde ortaya çıkması büyük bir problem teşkil etmezken ve yüksek sosyal mobilite ile etkisi büyük oranda ortadan kalkarken; farklı kimlik grupları arasında yatay segmentasyon temelinde bu üç alanda ortaya çıkan fırsat eşitsizliği ve adaletsizlikler kutuplaşmanın ve sonrasında toplumsal çatışmanın temel dinamiği haline gelebilmektedir. Sahip olunan güç, varlık ve prestij egemen kimlikler içinde üst düzeye çıkması ve Weber’in ifadesiyle yüksek korelasyon göstermesi ise egemen olmayan kimlikler temelinde hem siyasi ve sosyal geleneklerin hem de devletin meşruiyetinin sorgulanması ve hatta ortadan kalkması anlamına gelmektedir.

Sosyal psikoloji teorilerinden birisi olan ve Toplumsal Kimlik Kuramıyla da ilişkilendirilebilecek bir başka kuram ise Gerçekçi Grup Çatışma Kuramı’dır (Realistic Group Conflict Theory). Bu kuram, gruplar arası ilişkileri ve savaş, hegemonya, stereotipleştirme ve ayrımcılık gibi olayları açıklamak için D. T. Campbell

¹⁴ Jonathan H. Turner, *Contemporary Sociological Theory* (USA: SAGE Publications, Inc, 2013), 206.

¹⁵ A.g.e., 211.

¹⁶ A.g.e., 211.

¹⁷ A.g.e., 209-211.

tarafından geliştirilmiştir.¹⁸ Bu kuramın temel tezi, grup çıkarları temelindekireel çatışmanın, gruplar arası çatışmaya sebep olacağı yönündedir.¹⁹ Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki bu kuram, Toplumsal Kimlik Kuramı savunucuları tarafından eleştirilmekte ve ön yargıların ve çatışmanın az bulunan kaynaklar sebebiyle ortaya çıktığı fikrine katılmamaktadır.²⁰ Gerçekçi Grup Çatışma Kuramı'na göre, gruplar arası ayrımcılık ve ön yargı gerçek materyaller ya da sembolik kaynaklar üzerinden işleyen sıfır toplamı yarış (zero-sum competition) durumuna hapsolmuş reel grupların bir sonucudur.²¹ “Bir grubun kazanması diğerinin kaybidir” anlamına gelen sıfır toplamı yarış kavramı; kendinden olmayanların tehdit olarak algılanmasına ve onlara karşı önyargı oluşturulmasına, grup dışından olanların olumsuz şekilde stereotipleştirilmesine, grup içi dayanışmanın ve kimliksel olarak bir farkındalığın oluşmasına, grup içi anormalliklerin tolere edildiği içsel uyuma, etnosentrizme ve ayrılıkçı tutumlara neden olmaktadır.²² Bu temelde bakıldığında, gruplar arası gerçek çatışmaların yalnızca düşmanca tavırların oluşumunu değil, kendi grubuna olumlu şekilde bağlanmayı ve kendini grupla özdeşleştirmeyi de beraberinde getirdiği görülmektedir.²³ Gruplar arası çatışma arttıkça, kişilerin birbirine yönelik davranışları kişilik özellikleri ya da bireylerarası ilişkiler üzerinden değil, dâhil olunan gruplar üzerinden devam etme eğiliminde olacaktır.²⁴

Toplumsal Egemenlik, Seçkin/Elit ve Merkez-Çevre Kuramları benzer toplumsal ilişki modellerini açıklayan, benzer ve iç içe geçmiş kuramlar olarak görülebilir. Toplumsal Egemenlik Kuramı daha çok bir yatay segmentasyon içinde toplumsal ilişkileri ve çatışmayı açıklamaya çalışmakla birlikte diğer iki kuram hem yatay hem de dikey segmentasyon temelindeki ilişkileri ve çatışmayı tanımlamaktadır.

Bu üç kuramdan Toplumsal Egemenlik Kuramı, her toplumun grup temelli sosyal hiyerarşiler üzerinden yapılandırılmaya yatkın olduğu temel gözlemiyle başlar ve bu sosyal hiyerarşi bir kişinin toplumsal olarak yapılandırılmış ırk, etnisite, kan bağı ve sınıf gibi aidiyetler ile edindiği güce, prestije ve imtiyaza işaret etmektedir.²⁵ En basit şekliyle bu hiyerarşik toplumsal yapı, tepede küçük bir egemen ve hâkim sınıftan ve dipte ise bir ya da daha fazla tâbi/alt gruptan oluşmaktadır.²⁶ Egemen grup, siyasi otorite, güç, varlık ve yüksek toplumsal statü gibi maddi ve sembolik şeylerdenorantısız ölçüde aldığı büyük paylarla karakterize edilirken; tâbi grup aynı orantısızlık çerçevesinde düşük güç, düşük sosyal statü, yüksek risk ve düşük statülü mesleklerle yetinmektedir.²⁷

¹⁸ Jim Sidanius ve Felicia Pratto, *Social Dominance: An Intergroup Theory of Social Hierarchy and Oppression* (USA: Cambridge University Press, 1999), 17.

¹⁹ Henri Tajfel ve John C. Turner, “The Social Identity Theory of Intergroup Behavior,” içinde *Political Psychology*, ed. John T. Jost ve Jim Sidanius (NY: Psychological Press, 2004), 276.

²⁰ Jost ve Sidanius, *Political Psychology: An Introduction*, 10.

²¹ Sidanius ve Pratto, *Social Dominance*, 17.

²² A.g.e., 17.

²³ Tajfel ve Turner, *The Social Identity Theory of Intergroup Behavior*, 277.

²⁴ A.g.e., 277.

²⁵ Sidanius ve Pratto, *Social Dominance*, 31-32.

²⁶ A.g.e., 31.

²⁷ A.g.e., 31-32.

Seçkin/Elit Kuramı’nı, azınlığın çoğunluğa egemen olması basmakalıbından kurtararak modern sosyolojide önemli bir yere taşıyan temel iki temsilcisi Vilfredo Pareto ve Gaetano Mosca’dır.²⁸ Bu iki düşünürün ayrıştıktıkları noktalar bir tarafa bırakıldığında ortak vurgularının tüm toplumsal işleyişlerin doğası gereği demokratik olmadığı ve hepsinin, küçük bir seçkinler grubu tarafından doğrulayıcı bazı ideolojiler kullanarak kendi güçlerini akla uygun hale getirmeleriyle yönetildiğidir.²⁹ Temelde bakıldığında Seçkin/Elit Kuramı’nın, Toplumsal Egemenlik Kuramı ile bazı paralellikler gösterdiği ve yönetimde yer alan küçük bir seçkinler grubunun varlığını ön plana çıkardığı söylenebilir. Ancak, Toplumsal Egemenlik Kuramı’nda ayrıcalıklı olan grup, bu pozisyonu dâhil olduğu gruba atfedilen prestij sayesinde edinirken, Seçkin/Elit Kuramı’ndaki vurgu farklı bir yönelim göstermektedir. Örneğin Mosca’ya göre, yöneticilerin üstün örgütlenme güçlerinin anlaşılması ve kurmuş oldukları egemenliğin devamlılığının toplumun değerleri ile uyum içinde olması şartı, yöneticilerin yönetilenler üzerindeki siyasal egemenliğinin anlaşılması için temel bileşenlerdir.³⁰ Bu bağlamda yönetici seçkinlerin gücü; yönetim becerisi, ekonomik kaynaklar gibi toplumsal güçlerin, daha da önemlisi temel toplumsal, siyasi ve ekonomik kurum ve kuruluşların üzerindedir.³¹ Bu sayede yönetici seçkinler, topluma kendi çıkarlarını aşılama yetisine sahip olurlar ve bu kuralları siyasi formülasyon (political formula) ya da bazı meşrulaştırma ideolojileri aracılığı ile akla uygun hale getirirler.³²

Toplumsal sistemlerin, küçük bir seçkinler grubunun dağımik yığınları kontrol ve organize ettiği sistemler olduğunu belirten Pareto’yu diğerlerinden ayıran özelliği, konuya daha psikolojik bir açıdan yaklaşması ve seçkinlerin kişisel karakterine yansıyan bazı erdemlerinin olduğunu belirtmesidir.³³ Bu temel tanımlar, toplumlarda ortaya çıkan seçkinler ve seçkinci davranışların, kimliklerden bağımsız olarak veya farklılaşan kimlikler içinde daha çok dikey segmentasyon temelinde işlediğini göstermektedir.

Kutuplaşmayı açıklayan temel kuramlardan bir diğeri olan merkez-çevre yaklaşımı, literatüre Edward Shils tarafından kazandırılmış, Şerif Mardin ise bu yaklaşımı Türkiye’nin sosyal ve siyasal yapısını açıklamak adına kullanmıştır.³⁴ Shils’in yaptığı kilise-devlet ayırımından ve üretim araçlarına sahip olanlar-olmayanlar çatışmasından³⁵ ziyade Mardin, merkez-çevre kuramını yöneten-yönetilen ayrımı üzerine kurmuştur.³⁶ Buna göre “merkez”i, Osmanlı’daki merkezi bürokrasi ve

²⁸ Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, 182.

²⁹ Sidanius ve Pratto, *Social Dominance*, 23.

³⁰ Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, 182.

³¹ Sidanius ve Pratto, *Social Dominance*, 23.

³² A.g.e., 23.

³³ A.g.e., 24.

³⁴ Gökhan Tuncel ve Bekir Gündoğmuş, “Türkiye Siyasetinde Merkez-Çevrenin Dönüşümü ve Geleneksel Merkezin Konumlanma Sorunu,” *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 14/3 (2012):140-141.

³⁵ Şerif Mardin, *Türkiye’de Toplum ve Siyaset, Makaleler 1* (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1990), 37.

³⁶ Tuncel ve Gündoğmuş, *Türkiye Siyasetinde Merkez-Çevrenin Dönüşümü ve Geleneksel Merkezin Konumlanma Sorunu*, 141.

devletin işlemlerini sağlayan öz temsil ederken; “çevre” merkezin dışında kalan toplum kesiminden ve bu kesimin taşıdığı inanç, değer, kurum ve coğrafi konumdan oluşmuştur.³⁷

Merkez-çevre ilişkiselliğinde, merkezin amacı devletin ve merkezin otoritesini güçlendirip çevre üzerinde egemen kılmakken, çevre ise kendi değerlerini, kültürünü ve özerkliğini koruyarak merkezi otoriteye ve onun temsilcilerine karşı olumsuz bir bakış açısına sahip olma güdüsündedir.³⁸ Merkez-çevre ikiliğini Osmanlı siyasal ve ekonomik yaşamının başlıca sorunu ve Türk siyasasının temelinde yatan en önemli toplumsal kopukluk olarak değerlendiren Mardin, merkez-çevre ayrımını siyasal ve ekonomik unsurların yanı sıra, kültürel olarak da incelemekte ve merkezin bir kültür üstünlüğü iddiasında olduğunu belirtmektedir.³⁹ Yani bu şekilde bakıldığında, yönetenler kadrosunun dışında kalarak oluşmuş bir çevrenin yanı sıra, resmîlik-karşıtı kültürün birer temsilcisi olarak da çevrenin varlığından söz etmek mümkündür.⁴⁰

Kutuplaşmayı ve toplumsal çatışmayı açıklayıcı nitelikte olması nedeniyle incelenen üç kuramın (Toplumsal Egemenlik, Seçkin/Elit ve Merkez-Çevre) ortak vurgusu; bir tarafta imtiyaz sahibi küçük bir grup varken, diğer tarafta bu ayrıcalığın dışında kalmış ya da bırakılmış daha büyük bir kitlenin olduğudur. Bu ayrımın sonucunda ise, çatışma temelli ilişkilerin yaşanması ve kutuplaşmanın ortaya çıkması kaçınılmaz bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Örneğin Toplumsal Egemenlik Kuramı, toplumsal tabakalaşma tartışmaları çerçevesinde incelendiğinde, kutuplaşma konusu içinde anlamlı hale gelmekte ve Çatışma Kuramı ile ilişkilendirilebilmektedir. Pierre van den Berghe, grup temelli toplumsal hiyerarşilerin farklı tabakalaşma sistemlerinden oluştuğunu belirten ilk isimdir ve üç temel tabakalaşma sisteminden bahsetmektedir. Bu sistemlerden ilki yaş sistemidir ki buna göre yaşlılar ve orta yaş grubu, gençler ve genç yetişkinler üzerinde orantısız bir toplumsal güce sahiptir. Bu sistemlerden bir diğeri cinsiyet sistemidir ve bu yapı erkeklerin kadınlara kıyasla orantısız bir toplumsal ve siyasal güce sahip olmasına işaret eder. Sonuncusu ise isteğe bağlı (arbitrary-set) sistemdir ve bu sistem etnisite, klan, millet, ırk, kast, toplumsal sınıf, mezhep ya da insanların inşa edebileceği diğer pekçok grupsal ayrım gibi toplumsal olarak yapılandırılmıştır ve karakteristik olarak farklılıkları belirgin gruplardan temel almaktadır. Bu tarz sistemlerde, bir grup diğerine göre maddi ya da siyasal olarak daha baskındır.⁴¹

Merkez-Çevre Kuramı ise, merkez ile çevrenin kazanmaya ya da korumaya çalıştığı pozisyonlar etrafında gerçekleşen bir çatışmanın varlığından bahsetmektedir. Osmanlı dönemi, ulus devletin ilk yılları ve sonrası değerlendirildiğinde, merkez ile çevre ismen ya da şeklen değişse bile bu grupların; bulunduğu statü, konum

³⁷ A.g.e., 141

³⁸ Ergun Özbudun, *Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma* (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını 1975), 24. Aktaran: Hakan Mehmet Kiriş, “Parti Sisteminde Kutuplaşma ve Türk Parti Sistemi Örneği” *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 44, Sayı 4 (Aralık 2011):45.

³⁹ Şerif Mardin, *Türkiye’de Toplum ve Siyaset, Makaleler 1*, 38, 44.

⁴⁰ A.g.e., 76.

⁴¹ Sidanius ve Pratto, *Social Dominance*, 33.

ve benimsediği kültürden en az birisi bakımından yerini koruduğu görülmektedir. Bir başka deyişle, bir çevre unsuru yönetim ya da ekonomi anlamında merkeze geçiş yapsa bile kültürel olarak daima merkezin dışında kalmış ya da bırakılmış; benzer şekilde merkez ise daima kültürel üstünlük iddiasıyla çevrede yer aldığı dönemlerde bile bir anlamda merkezde kalma çabası içerisinde olmuştur. Bu durum ise, uzun yıllardır gündemini koruyan alt kültür-üst kültür tartışmalarını beraberinde getirmiş ve birçok dönemde köylü-şehirli, Beyaz Türk-Siyah Türk, başörtülü-başörtüsüz, eğitilmiş-cahil gibi eksenlerde yaşanan kutuplaşmanın sebebi haline gelmiştir. Bu bağlamda, merkez-çevre çatışmasını küreselleşen ve kimlikler açısından bölünmelerin arttığı bir dönem olan günümüze taşımak çok da geçerli bir yaklaşım gibi görünmese de Türkiye’de hala farklı grupların kültürel üstünlük üzerinden yürüttüğü egemenlik iddiaları, bir taraftan bu kuramın Türkiye özelinde bazı alanlarda geçerliliğini koruduğuna işaret ederken, diğer taraftan Toplumsal Egemenlik, Seçkin/Elit ve Çatışma Kuramları ile arasındaki bağlantıyı ortaya koymaktadır.

1.3. Kutuplaşmanın Ölçülmesi

Bir toplumda var olan kutuplaşma çeşitli yöntemlerle ölçülebileceği gibi, kutuplaşmayı gruplar arasındaki sosyal mesafeye göre açıklamak da mümkündür, çünkü soyut olarak düşünüldüğünde kutuplaşma derecesi bir yönüyle, uçların birbirine olan uzaklığına göre de belirlenebilir. Buradan hareketle, Emory S. Bogardus’un geliştirdiği ‘Sosyal Mesafe Ölçeği’ kutuplaşmayı bu yönüyle ölçülebilir kılması açısından önemlidir.

Bogardus’un 1925 yılında geliştirdiği “Sosyal Mesafe Ölçeği” kişilerin kendinden olmayan milletlere, ırklara, dinlere veya siyasi parti seçmenlerine yönelik sosyal kabul düzeyini ve sosyal mesafesini ölçmek için yaygın olarak kullanılmıştır.⁴² Bogardus’a göre sosyal mesafe, kişilerin birbirlerini gözeterek karşılıklı olarak birbirlerinin deneyimlerini anlama ve hissetme derecesidir.⁴³ Sosyal mesafeyi ölçmek için Bogardus, yedi farklı seviyeden oluşan ilişki tarzına birden yediye kadar puan vermekte ve buna göre düşük sosyal mesafe puanı yüksek düzeyli bir yakınlık kabulüne işaret etmektedir.⁴⁴ Bu yedi seviye sırasıyla kendinden olmayan bir kişiyle/kişinin; (1) evlilik yoluyla akraba olmayı kabul etme, (2) yakın arkadaş olmayı kabul etme, (3) aynı mahallede komşu olmayı kabul etme, (4) aynı ülkede, aynı iş dalında iş arkadaşı olmayı kabul etme, (5) aynı ülke vatandaşı olmayı kabul etme, (6) yalnızca ülkede ziyaretçi olmasını kabul etme ve (7) ülke sınırları içerisinde olmasını kabul etmemedir.⁴⁵ Bu ölçek, belirlenen önemli gruplarının her birinin kendinden olmayan diğer grup mensuplarını, sosyal mesafeyi ortaya koyacak şekilde birden yediye doğru artan ilişki düzeylerine göre puanlaması esasına dayanmaktadır.⁴⁶

⁴² M. Carr Payne, Jr., C. Michael York ve Joen Fagan, “Changes in Measured Social Distance Over Time,” *Sociometry*, Vol. 37, No. 1 (Mar., 1974):131.

⁴³ Emory S. Bogardus, “Measuring Social Distances,” *Journal of Applied Sociology* 9 (1925):299.

⁴⁴ Payne, York ve Fagan, *Changes in Measured Social Distance Over Time*,131.

⁴⁵ Emory S. Bogardus, “Social Distance in the City,” *Proceedings and Publications of the American Sociological Society*, 20, (1926):41.

⁴⁶ A.g.e., 41.

1.4. Türkiye’de Kutuplaşmanın Geçmişi

Türkiye’de yaşanan siyasi, etnik ve mezhepsel kutuplaşmanın nedenlerini, yaşanan sürekliliği ya da kırılmaları anlamak adına, bu üç boyutun aktörlerini ve tarih içerisindeki evrimini kısa da olsa açıklamak gerekmektedir.

Türkiye’de ana kutuplaşma alanlarından birisi siyasi kutuplaşmadır. İç içe geçen siyasi ve kültürel kutuplaşmanın iki temel kutbunu ve taraflarını tarihsel bağlamı ile tanımlamaya çalışan Kahraman’a göre, Osmanlı modernleşmesinin son dönemi olan 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayarak Türkiye’de, Mardin’in tanımladığı anlamda merkez, ordu-aydınlar-bürokrasi bloğundan oluşurken; bu bloğun karşısında büyük halk yığınları ve taşra burjuvazisi yer almış ve çevreyi oluşturmuştur.⁴⁷ Yakın dönemde önemli kırılmalar ve merkez-çevre gruplarının tanımında önemli değişimler yaşansa da bu ayrımın, kutuplaşmaya yansıyan bir güç mücadelesi olarak günümüze kadar varlığını sürdürdüğü görülmektedir.

Tarihsel süreç içinde merkez-çevre ayrımını ve çerçevesini de büyük oranda belirleyen reformcular-reform karşıtları ya da anayasacılar-monarşik otokrasi taraftarları temel ayrımına daha yakın dönemde dindar-laik karşıtlığının temel kutuplaşma boyutlarından birisi olarak eklendiği ve bu karşıtlığın günümüzde de en temel toplumsal problem alanlarından birisi olmaya devam ettiği görülmektedir. Karpat, Türkiye’de değişimi belirleyen etkenin dindar muhafazakâr grup ve yenilikçi laikçi grup arasındaki mücadele olduğunu belirtmektedir.⁴⁸ Özbudun ise, merkezin sürekli modernleşme yanlılarının elinde olmasının, çevreye dinsel boyutu da olan bir görüş birliği kazandırdığını; sonrasındaysa elit grupların kendi iktidar mücadeleleri içerisinde bu çevre muhalefetten faydalanmaya çalıştıklarını ifade etmektedir.⁴⁹ Merkez-çevre ayrımına ve cumhuriyet dönemindeki güç mücadelesine dönük açıklama getiren bu tespitler aynı zamanda Türkiye’de özellikle 1990 sonrasında yükselişe geçen ve kısmen de olsa merkeze taşınan dindar-muhafazakâr kesimin, merkez-çevre ayrımının yarattığı kutuplaşmayı kendi lehine nasıl bir yükseliş dinamizmine dönüştürdüğü ile ilgili ipuçları da vermektedir.

Yakın dönemde dindar-muhafazakâr kesimin başlattığı bu dönüşüm, Türkiye’de yöneten-yönetilen çerçevesinde işleyen merkez-çevre ayrımında; laik-dindar, modern-gelenekçi eksenlerinde ortaya çıkan önemli bir kırılmayı ve kutuplaşmayı da beraberinde getirmiştir. Son 25-30 yılda ve özellikle son yıllarda çevreyi daha fazla temsil ettiği iddiasında bulunan ve geçmişte devleti ve merkezi sürekli eleştiren kişilerin/grupların iktidarda olması, yüksek sosyal mobilitenin de etkisiyle, ülkede merkez-çevre ilişkisinin önemli derecede değişmesine ve çevrenin yöneten grubuna dâhil ve üretim araçlarına daha fazla sahip olarak merkez-çevre ayrımının daha geçişken ve muğlak hale gelmesine neden olmuştur. Yönu ve sonuçları tartışılabilir bu değişim, çevrede olan kimliklerin ve grupların merkeze bakışındaki mesafe ve tepkiselliği azaltmış olmakla birlikte, geçmişte merkezde

⁴⁷ Hasan Bülent Kahraman, *Türk Siyaseti’nin Yapısal Analizi I Kavramlar Kuramlar Kurumlar*(İstanbul: Agora Yayınları, 2008), 123.

⁴⁸ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi* (İstanbul: Afa Yayınları, 1996), 80.

⁴⁹ Ergun Özbudun, *Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma*, 45.

daha fazla temsil edilen gruplarla, çoğunluğu çevrede yer alan gruplar arasındaki kutuplaşma düzeyini (modern-gelenekçi ve laik-dindar) düşürmek bir yana yükseltmiş ve gruplar/kimlikler arası çatışmayı artırmıştır.

Sosyal yaşamda ve devlet-toplum ilişkilerinde yaşanan merkez-çevreyarımı, çok partili döneme geçişle birlikte iki partinin üstlendiği roller temelinde siyasi alana taşınmış ve CHP’nin merkezi temsil ettiği çerçevede DP çevreyi temsil etmiştir. Sonraki yıllarda da bu durum çok fazla değişmemiş ve DP’nin mirasçısı olduğunu iddia eden sağ partiler çevreyi temsil etmeye devam etmişlerdir. 1950 ve sonrasında sağ partiler çoğunlukla iktidarda olsa da merkez-çevre tanımı içinde yer alan toplumsal gruplar çok fazla değişmemiştir. Sayarı’ya göre, 1950-1960 dönemindeki siyasi kutuplaşma, Osmanlı dönemindeki merkez-çevre karşıtlığından devralınmış bir mirastır ve Türkiye’deki tarihi, kültürel ve kurumsal faktörler CHP-DP temelindeki iki partili yapıyı güçlendirmiştir.⁵⁰ 1960 sonrası ise ideolojik olarak çok geniş bir alana yayılmış farklı politikalara sahip siyasi partilerin, dolaşısıyla siyasi bölünmelerin arttığı bir dönemdir. Bu bölünmelerin yanı sıra, 1961 Anayasası’nın özgürlükçü yapısı ve Soğuk Savaş’ın Amerika ve Sovyet karşıtlığı olarak Türk siyasi hayatına yansımaları, 1960’larda ve 1970’lerde Türkiye’de ideolojik temelli sağ-sol kutuplaşmasının yaşanmasına sebep olmuştur.⁵¹ Bu yeni siyasi kutuplaşma eksenleri, merkez-çevre ve dindar-laik tanımlarıyla önemli oranda örtüşen bir çerçeve çizse de daha görünür ve keskin bir toplumsal çatışma temeli oluşturmuştur.

Türkiye’de yaşanan ikilikleri dönemsel olarak açıklayan Keyman, 1923’ten bugüne merkez-çevre, 1950’den bugüne sağ-sol, 1980’den bugüne küresel-ulusal-yerel ve 2000’den bugüne vatandaşlık-kimlik temel eksenlerini toplumsal dönüşümün, siyasal alanda görülen çatışma alanları olarak yorumlamaktadır.⁵² Bu noktadan bakıldığında, merkez-çevre yaklaşımı Cumhuriyet tarihinin ve bugünün siyasi hayatını anlamak adına oldukça etkili olsa da sonraki dönemleri açıklamakta eksik kalmaktadır. Keyman ile benzer tespitlerde bulunan Sayarı’ya göre, 1970’lerde sağ-sol ayrımı biçiminde yaşanan kutuplaşma, 1990’larla birlikte laikler ile İslamcılar arasındaki çatışma şeklinde kendini göstermeye başlamıştır.⁵³

Türkiye’deki kutuplaşmanın temel eksenleri üzerine yapılan bir araştırma, Türk parti sisteminin getirdiği ayrımların iki temel boyutundan birincisini, merkez-çevre ve Batı geleneğindeki sağ-sol ayrımı ile örtüşen laik-İslamcı karşıtlığı, diğerini ise etnik temeldeki Türk-Kürt karşıtlığı olarak vermektedir.⁵⁴

Ana kutuplaşma alanlarından bir diğeri olan etnik (Türk-Kürt) kutuplaşma, başlangıçta bir problem olmasa da son dönemlerde belirgin bir çatışma ve kutuplaş-

⁵⁰ Sabri Sayarı, “The Changing Party System,” içinde *Politics, Parties and Elections in Turkey*, ed. Sabri Sayarı ve Yılmaz Esmer (London: Lynne Rienner Publishing, 2002), 11.

⁵¹ Sayarı, *The Changing Party System*, 14.

⁵² Fuat Keyman, “Türkiye’nin İyi ve Adaleli Yönetimi ve Sosyal Demokrasi,” *Toplum ve Demokrasi*, Yıl.2, Sayı:2, (Ocak-Nisan 2008), 10.

⁵³ Sayarı, *The Changing Party System*, 20.

⁵⁴ Ali Çarkoğlu ve Melvin J. Hinich, “A Spatial Analysis of Turkish Party Preferences,” *Electoral Studies*, Vol.25, (2006):387.

ma alanı haline dönüşmüştür. Kürt aşiret ve beyliklerinin Osmanlı'ya katılması 16. yüzyıl başlarında olmuştur. Akgündüz, bu dönemde, fanatik Şîî ideolojisiyle hareket eden Şah İsmail'in Osmanlı ile rekabete girmesi ve aynı zamanda askerî bir tehlike oluşturması üzerine 1514'te cereyan eden Çaldıran Savaşı'nda, o dönemde Şîî Safevîlerden çok rahatsız olan Sünnî Kürt ve Türkmen aşiretlerinin Osmanlı ordusunu desteklemesini, Osmanlı ile Kürt beyleri arasında ciddi bir yakınlaşmanın doğmasının bir nedeni olduğunu belirtmektedir.⁵⁵ Daha sonra bu aşiretler İdris-i Bitlisi'nin çabalarıyla ve kendi istekleriyle Osmanlı Devleti'ne katılmışlardır. Osmanlıya katılan Kürt aşiret ve beyliklerine otonomi tanınmış ve İdris Bitlisi'ye bölgeyi idare etmek üzere kazaskerlik rütbesi verilmiştir.⁵⁶ Akyol'a göre, kurulan bu düzende Kürtlerin kimlikleri ve feodal yapılarına uygun olarak idari yapılarının korunması nedeniyle ciddi bir sorun yaşanmamıştır.⁵⁷ Bu durumu teyit eden McDowall, Osmanlı'nın son dönemlerine doğru bazı Arap ve Türkmen aşiretlerinin kültürel anlamda Kürtleştiğini, Türk veya Arap yoğunluklu bölgelere göç eden Kürt aşiretlerinin ise Kürt kimliklerini kaybettiklerini vurgulamaktadır.⁵⁸

Modernleşmenin ve milliyetçilik hareketlerinin yaşandığı Tanzimat Dönemi'nde (19. yüzyıl), Osmanlı Devleti toprak kaybetmeye başlamış ve önlem olarak idare merkezileştirilmeye ve otonomi verilen bölgeler daha sıkı bir şekilde merkeze bağlanmaya başlanmıştır. Bunun üzerine birçok yerde isyan hareketleri ortaya çıkmıştır. Akyol bu dönemde merkezileşmeye tepki gösteren ve ayaklanan liderlerden bazılarının Kürt, bazılarının ise Türkmen olduğunu ve hiçbirisinin milliyetçi saikle isyan etmediğini belirtmektedir.⁵⁹ Hassanpour da, 19. yüzyılın başlarında Osmanlı'da görülen Kürt isyanlarının milliyetçi düşüncelere dayanmadığını, idari değişiklikler nedeniyle ortaya çıkan merkez-çevre çatışmasından kaynaklandığını ifade etmektedir⁶⁰

Osmanlı'nın son dönemine kadar Kürtler kendilerini "Müslüman" olarak görmüş; "Müslümanlık" üst kimliği, aşiret kimliği ise alt kimliği oluşturmuş ve bu nedenle, kimlik bir gerginlik ve çatışma nedeni olmamıştır. Bu hususu teyit eden Tan, Osmanlı'da milliyetçilik fikirleriyle en geç tanışan kitlenin Kürtler olduğunu ifade etmektedir. Milliyetçilik fikirlerinin geç ortaya çıkışının nedenlerini ise Osmanlı Devleti'ne katıldıktan sonra Osmanlı yönetiminden memnun olan Kürt beylerinin dört yüzyıla yakın bir süre mevcut düzenlerini korumuş olmaları, büyük şehirlerde yeterli eğitim alamamaları nedeniyle şehirli bir Kürt orta sınıfının ortaya çıkmaması, Kürtlerdeki güçlü İslami inanç ve tarikat yapısının ayrılıkçı fikirlere engel olması olarak saymaktadır.⁶¹

⁵⁵ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri/ Yavuz Sultan Selim Devri Kanunnameleri* (İstanbul: OSAV Yayınları, 1991),204.

⁵⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998), 276.

⁵⁷ Mustafa Akyol, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek* (İstanbul: Doğan Yayınevi, 2006), 34.

⁵⁸ David McDowall, *Modern Kürt Tarihi* (Ankara: Doruk Yayınevi, 2004), 9.

⁵⁹ Akyol, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek*, 39.

⁶⁰ Amir Hassanpour, *Nationalism and Languge In Kurdistan 1918-1985* (San Francisco: Melen Research University Press, 1992), 57.

⁶¹ Altan Tan, *Kürt Sorunu* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2009), 126.

19. yüzyılın sonunda kültürel anlamda ortaya çıkmaya başlayan etnik fikirler, II. Meşrutiyet’ten sonra kurulan dernekler ve basın yoluyla yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu dönemde bölgede sınırlı sayıda cereyan eden isyanlar geniş çaplı Kürt hareketine dönüşmemiş, Kürt kanaat önderleri iktidardaki İttihatçılardan hoşnut olmamakla birlikte, padişaha ve Osmanlılığa bağlılıklarını sürdürmüşlerdir. Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı’nda Kürtlerin Osmanlı ordusunda gönüllü olarak savaşmaları ve hayatlarını vermeleri bunun en önemli göstergelerinden birisidir. Bu durumu teyit eden McDowall Kürtlerin bu dönemde kendi istekleriyle Osmanlı Hükümeti’nin emirlerine uymalarında Müslüman kimliğinin büyük rolü olduğunu vurgulamaktadır.⁶²

Kurtuluş Savaşı döneminde Mustafa Kemal Paşa’nın milliyetçi söylemler yerine Türk ve Kürtlerin ortak kimliğine vurgu yapmış olması, TBMM’ye Kürt üyelerin de katılması, Kürtlerin bu mücadelede gönüllü olarak yer almalarını sağlamıştır. Bruinessen bu durumu “Birçok Kürt, Kemalist harekette gönüllü olarak yer aldı, çünkü bu, Müslümanların Müslüman olmayanlara karşı savaşıydı.” şeklinde dile getirmektedir.⁶³

Görüldüğü gibi, 1920’lere kadar Müslüman kimliğinin daha güçlü olması nedeniyle siyasi anlamda kayda değer bir “Kürt sorunu” ortaya çıkmamış, dolayısıyla etnik anlamda Kürt-Türk kutuplaşması da söz konusu olmamıştır. O dönemde büyük çaplı bir isyan olan Koçgiri ayaklanması milliyetçi bir söylemle ortaya çıkmakla birlikte diğer Sünni Kürt aşiretlerce desteklenmemiştir. Dolayısıyla dini kimlik etnik kimliğin önünde olmaya devam etmiştir.

1925 yılında cereyan eden Şeyh Said isyanı da siyasi anlamda bir Kürt isyanı değildir. Akyol, Şeyh Said isyanının İslami çizgide bir isyan olduğunu vurgulamaktadır.⁶⁴ Bruinessen’e göre de “Halifeliğin kalkmasıyla birlikte Türk-Kürt kardeşliğinin en önemli sembolü de ortadan kalkmış, Ankara hükümetini din dışı olarak suçlamak mümkün hale gelmiş, hükümetin aldığı bazı kararlar da bu suçlamayı destekler nitelikte görülmüş ve bu argüman da İslam’a kuvvetle bağlı olan Kürtler için diğer herhangi bir argümandan daha etkili olmuştur.”⁶⁵

Cumhuriyet dönemindeki en önemli kırılma ise bir Kürt isyanı olan Dersim isyanından sonra başlamıştır. Bu olaydan sonra Türkçe konuşma kampanyaları başlatılmış, Türkçe dışındaki diğer diller yok sayılmış ve köy/yer isimleri değiştirilmiştir. Menderes döneminde, zora dayalı bu politika kısmen yumuşatılmış ise de 1960 ihtilalinden sonra tekrar sertleşmiş ve bu uygulamalar etnik bilinçlenmeyi hızlandırmıştır.⁶⁶ Ayrıca yeni anayasanın sağladığı özgürlükçü ortam, etnik temeldeki faaliyetlere de ivme kazandırmıştır. Marksist–Leninist strateji çerçevesinde

⁶² McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, 104-105.

⁶³ Martin Van Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008), 46.

⁶⁴ Akyol, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek*, 131.

⁶⁵ Martin Van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003). Aktaran: Safiye Dünder, *Kürtler ve Azınlık Tartışmaları: Tarih, Kimlik, İsyancılar, Sosyo Kültürel Yapı, Terör* (İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2009), 131.

⁶⁶ Akyol, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek*, 132-133.

gelişen sol hareketler PKK'yı doğurmuş⁶⁷ ve bağımsızlık hedefiyle silahlı çatışma başlamıştır. Çatışma, gerginliği ve kutuplaşmayı giderek artırmış, mücadelenin uzun sürmesi ve büyük ölçüde güç kullanma ekseninde yürütülmesi ile çok sayıda can kaybının yaşanması sebebiyle, etnik kutuplaşma daha belirgin hale gelmiştir.

2009 yılında başlatılan Demokratik Açılım ve 2012 yılında başlatılan Çözüm Süreci ile çatışmalar ciddi derecede azalmış ise de tanınan haklara ve artan özgürlüklere rağmen etnik kutuplaşmanın önemli derecede devam ettiği görülmektedir.⁶⁸⁻⁶⁹

Kalaycıoğlu parti seçmenlerinin, kültürel kimlikleri sonucunda ortaya çıkan bölünmeyle etnik olarak yükselen Türk-Kürt ayrımından ve Alevi-laik blok ile Sünni-gelenekçi bloktan bahsetmektedir⁷⁰ ki bu ayrım tartışmayı Türkiye'de üçüncü kutuplaşma alanı olan mezhepsel (Alevi-Sünni) kutuplaşmaya kaydırmaktadır.

Anadolu'da Alevi-Sünni kutuplaşmasının izleri Selçuklular dönemine kadar uzanmaktadır. 13. yüzyılda Selçuklular zamanında cereyan eden "Baba İshak" ve Osmanlıların ilk dönemlerinde yaşanan Samavnalı Şeyh Bedrettin isyanları buna örnek olarak verilebilir.⁷¹ Daha sonra 16. yüzyılda Şah İsmail ile Osmanlı Devleti arasında rekabetin yaşandığı dönemde Alevi-Sünni gerginliği ve kutuplaşması artmıştır. Bu rekabet döneminde kendisi Şii olan Şah İsmail, yüzyıllardan beri Anadolu'da yaşayan Alevileri gönderdiği halifeleri vasıtasıyla kendi camiasına dâhil etmeye çalışmış ve özellikle Sivas, Tokat, Amasya ve Çorum bölgelerinde etkili olmaya başlamıştır. Benzer kapsamdaki çalışmalar Antalya ve Rumeli bölgelerinde de devam etmiştir. Bu dönemde Şahkulu ve Turhallı Celal isyanları meydana gelmiştir. Şah İsmail ile yaptığı Çaldıran Savaşı öncesinde ordunun gerisinde meydana gelebilecek ayaklanmaya karşı geri bölgesini emniyete almak isteyen Yavuz Sultan Selim, güç kullanarak o bölgedeki Alevilere karşı etkisizleştirme yoluna gitmiştir.⁷²

Gölbaşı ve Mazlum'a göre bu dönemde, Osmanlı Devleti kurumsallaşarak devlet olma sürecini yaşarken, yarı göçebe Türkmen topluluklarla uyumsuzluklar yaşanmaya başlamıştır. Çünkü Devlet'in amacı insanları yerleşik hayata geçirmek ve vergi ve asker toplamakken, göçebe Türk gruplar, kendi ekonomik ve toplumsal faaliyetlerini kısıtlanmadan yerine getirmek istemişlerdir. Devlet'in bu grupla yaşadığı çatışmayı iyi değerlendiren Şah İsmail, Osmanlı tarafından dışlandığını düşünen bu Türkmen Alevileri kendine tarafına çekmiştir.⁷³ Bu durum, hem Alevi

⁶⁷ Orhan Türkdoğan, *Etnik Sosyoloji* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2006), 130.

⁶⁸ Bkz., Salih Akyürek, "Kürtler ve Zazalar ne Düşünüyor? Ortak Değer ve Sembollere Bakış," *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) raporu*, Rapor No:26, (Ocak 2011). Erişim: 4 Ağustos 2014. <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-91-2014040810rapor26.pdf>

⁶⁹ Bkz., "Güneydoğu Sorununun Sosyolojik Analizi: Teknik Rapor," *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) raporu*, (Ağustos 2009):55. Erişim: 4 Ağustos 2014. <http://www.bilgesam.org/incele/707/-guneydogu-sorununun-sosyolojik-analizi/#.VAgvE6OFHpc>

⁷⁰ Ersin Kalaycıoğlu, "The Shaping of Party Preferences in Turkey: Coping with the Post-Cold War Era," *New Perspectives on Turkey*, Vol. 20, (Spring 1999):50.

⁷¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II. Cilt (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998), 344.

⁷² A.g.e., 253-345.

⁷³ Haydar Gölbaşı ve Ahmet Mazlum, "Çatışma Odağında Alevi-Sünni İlişkileri ve Öteki Algısı," *Ulus-*

kesimin içine daha fazla kapanmasına ve kapalı bir toplum haline gelmesine neden olmuş hem de içten içe Sünni kesime karşı yargıların korunması ve sürdürülmesini sağlamıştır.

Çaldıran Savaşı’ndan sonra Kanuni Sultan Süleyman zamanında da Safevilerin Anadolu Alevileriyle irtibatları devam etmiş ve Osmanlı ordusunun seferde olduğu dönemlerde çeşitli isyanlar meydana gelmiştir. Bozok’ta (Yozgat), Şeyh Celâl önderliğinde; topraksız köylüler, ağır vergilerden ezilenler, toprakları elinden alınmış eski sipahiler, sekbanlar, yerel idarecilerin baskı ve adaletsiz yönetiminden şikâyetçi olan kitleler 1519 yılında Osmanlı yönetimine başkaldırmışlardır. Daha sonra birçok yörede benzer nedenlerle isyanlar çıkmıştır. 16. ve 17. yüzyıllarda, Osmanlı yönetimindeki Anadolu’da toplumsal ve ekonomik yapının bozulmasından kaynaklanan ayaklanmaların tümü Celali isyanları olarak adlandırılmıştır. Karayazıcı, Deli Hasan, Tavail Ahmed, Canboladoğlu ve Kalenderoğlu isyanları bu kapsamda belirtilebilir.⁷⁴ Bu dönemde meydana gelen bu isyanlara sadece çiftçiler ve işsizler destek vermemiş, Alevi olan halk kesimleri de destek vermiştir. Kanlı bir şekilde bastırılan bu isyanlar Alevi halkın bilinçaltındaki izleri derinleştirmiştir.

Aleviler ve Bektaşiler Osmanlı döneminde yönetimde etkinliklerini artırma çabaları içerisinde özellikle devlet üzerinde çok etkili olan yeniçeri ocağında önemli bir etki düzeyine ulaşmışlardır. Ancak yeniçeri ocağının, son dönemlerinde esas görevinden uzaklaşarak gücünü kaybetmesi ve çıkarları peşinden koşan bir siyasi güç haline gelmesi bu ocağın 1826 yılında kapatılmasıyla sonuçlanmıştır. Bektaşilik ile yeniçeri ocağı arasındaki yakınlık ve işbirliğinden dolayı ocağın kapatılmasından bir müddet sonra Bektaşî tarikatı da yasaklanarak halk içerisinde aleyhte propaganda yapmaları önlenmeye çalışılmıştır.⁷⁵ Bu dönemde yaşanan çalkantılar ve ocağın kapatılması Alevi-Bektaşî toplumu üzerinde olumsuz etkiler bırakmış kutuplaşmayı sürdüren bir etken olmuştur.

Uzun yıllar siyasal ve dinsel gerekçelerle devam eden bu mücadele; çatışmayı ortaya çıkaran dışlama, ötekileştirme ve olumsuz değerler ve nitelikler atfetme gibi durumlar iki grup arasındaki çatışmayı yüzyıllar sonrasına taşımıştır.⁷⁶ Gölbaşı’na göre, Osmanlı döneminde yaşanan bu gerginliklerden sonra Aleviler, yeni kurulan cumhuriyeti ve onun laik yapısını benimsemiş; eğitim birliği yasası, yeni alfabenin kabulü, şeyhülislamlık ve halifelik kurumunun kaldırılması ve kadın erkek eşitliğine yönelik düzenlemeler gibi gelişmeler onları hoşnut etmiştir. Ancak devletin yerel etnik, dini ve mezhepsel unsurların dışarıda bırakılmasına dayanan ulusal kimlik yaratma çabası, Alevileri yeniden kutuplara doğru itmiştir. 1960’larda Demokrat Parti’nin dini ön plana çıkarıp, Sünni

İnternasyonal İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt 7, Sayı:2 (2010):332-333. Erişim: 5 Ağustos 2014. <http://www.j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/viewFile/1212/586>

⁷⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 99-113.

⁷⁵ Enver Ziya Karal, 1999, *Osmanlı Tarihi V*. Cilt, 150.

⁷⁶ Haydar Gölbaşı, “Modernleşmeyi Engelleyen Arkaik Bir Çatışma Sorunu: Alevi-Sünni Çatışmasının Arka Planı,” *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 9, Sayı:1 (2008):59.

geleneği benimsemesi de Alevilere geçmişteki statülerini yeniden hatırlatmış ve Sünni-Alevi gerginliğini canlı tutmuştur.⁷⁷

Daha sonraki dönemde de tepkisel yapıda olan Alevilerin ortaya çıkan fırsatlarda muhalif rol üstlenmeleri ve isyan etmeleri, buna karşılık devlet refleksi olarak soruna büyük ölçüde güçle müdahale edilmesi Alevi kesimde ciddi travmalar meydana getirmiş ve uzun yıllar boyunca açılan yaraların derinleşmesine neden olmuştur. Bu kapsamda yakın dönemde cereyan eden Koçgiri ve Dersim ayaklanmaları örnek olarak verilebilir. 1960 sonrası dönemde ise Alevi gençlerin sol harekette yer almaları, daha sonra cereyan eden Kahraman Maraş ve Çorum olayları Alevilerdeki kutuplaşmaya hizmet eden etkiler bırakmıştır.

Gölbaşı, 1970'lerden itibaren yaşanan kırdan kente ve başta Almanya olmak üzere farklı ülkelere yapılan göçlerin, Alevilerin de ülkenin ekonomik yapısında yer almaya başlamasına bu nedenle de Alevi-Sünni çatışmasının tırmanmasına yol açtığını; çünkü şehirlere göç etmeye başlayan Alevi toplulukların da yerel ticaret içinde etkili olmaya ve Sünni ticaret erbabı ile yarışmaya başladığını belirtmektedir. Bu ekonomik yarış dönemin sağ-sol çatışma zemininden de etkilenerek, özellikle büyük şehirlerde Alevi-Sünni çatışmasını ciddi bir düzeye taşımıştır.⁷⁸

Kutuplaşmanın nedenlerine eğilen Ergil, yaptığı açıklamada Alevi-Sünni kutuplaşması hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Ergil, Türkiye'nin yaşadığı siyasi problemlerin en önemli sebebinin millet kavramından milliyet kavramına geçişte bulmakta ve farklı etnisite ve kültürlerin birliğini sağlamak yerine onları tek bir kimlik altında toplama çabası içinde milletin; yalnızca Türklük, Müslümanlık, Sünnilik ve Hanefilik değerleri ile tanımlanmasının yanlışlığına işaret etmektedir.⁷⁹ Ulus devletleştirme sürecinde oluşturulmaya çalışılan bu tektipleştirme hareketinin 1970'lerde etnik ve mezhepsel bazı hareketlenmeler ile çökmeye başladığını ifade eden Bruinessen'e göre laikleşme hareketi, Alevilere zamanla eşit haklar sağlamış ancak Sünnilerin onlara yönelik önyargılarını ortadan kaldırmamış ve 1970'lerde başlayan siyasi kutuplaşma durumu daha da kötüleştirmiştir. Dönemin aşırı solu Alevilerin geçmişteki isyanlarını bir nevi ön-komünist hareket olarak algılayarak Alevileri kendi müttefiki olarak kabul ederken; aşırı sağ muhafazakâr grup, Sünnileri kendi tarafına çekmeye çalışmış ve Alevilere yönelik yaklaşımını sertleştirmiştir. Vetüm bu gelişmeler, ulusdevlet kimliğinin dışında kalan kimliklerin var olduğunu ve sınıfsız, etnik ve dinsel açıdan tektip olan bir millet idealinden uzaklaştığını göstermiştir.⁸⁰

Çamuroğlu'na göre, 1970'lerde Aleviler sosyalizm çatısı altında ideolojik olarak kendilerini tanımlamışken; Alevilik dini bir kimlik olmaktan uzaklaşmış ve 1980'lerin sonlarına doğru yaşanan üç temel siyasi kırılmayla Alevilik, Aleviler tarafından yeniden keşfedilmiştir. Bu kırılmalardan ilki, 1980'lerin sonunda sos-

⁷⁷ Gölbaşı, *Modernleşmeyi Engelleyen Arkaik Bir Çatışma Sorunu*, 50-51.

⁷⁸ A.g.e., 52.

⁷⁹ Doğu Ergil, "Aspects of the Kurdish Problem in Turkey," içinde *Turkey Since 1970*, ed. Debbie Lovatt (NY: Palgrave Publishers, 2001), 167.

⁸⁰ Martin Van Bruinessen, *Kürtlük, Türklük, Alevilik-Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*, çev.Hakan Yurdakul (İstanbul:İletisim Yayınları, 8. Baskı, 2009), 119-121.

yalist bloğun dağılmasıyla Aleviliğin bir ideolojik kimlik olarak benimsenmesi ve sosyalizme göre daha adil, eşitlikçi ve özgürlükçü görülmeğe başlanmasıdır. İkinci ve en önemli kırılma, Türkiye’de siyasal İslam’ın yükselişine geçmesi nedeniyle, Aleviliğin dini bir kimlik olarak Sünniler tarafından sorgulanmasından çekinilmesi ve Alevilerin gittikçe siyasi bir birlik içerisine girmesidir. Son gelişme ise, Alevilerin bir kısmının Kürt olması nedeniyle Kürt meselesi temelinde yaşanan gerilimin direkt olarak kendilerini de etkileyeceğinin farkına varmalarıdır. Bu durumun bir sonucu olarak Aleviliğin çeşitli tanımlamaları ortaya çıkmış; Aleviler Sünnilerle karşı karşıya geldiklerinde Aleviliği laik-politik bir çizgide tanımlarken, Kürt milliyetçiliği ile karşılaştıklarında dini bir kimlik olarak Alevilik vurgusunu ön plana çıkartmışlardır.⁸¹

Bu açıklamalara göre Alevi-Sünni kutuplaşmasını bir anlamda dindar-laik kutuplaşma ekseninin içerisinden düşünmenin önemi de ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de 1980’lerde ulus-devlet anlayışının etkisini yitirmeye başlaması, İslami hareketlere kendi özerk sosyal, siyasal ve kültürel alanlarını oluşturma imkanı sağlamıştır.⁸² Bunun sonucunda, Alevi-Sünni kutuplaşmasının yeni kurulan bu özerk alanlardan beslendiği söylenebilir. Ayrıca belirtmek gerekir ki bu kutuplaşma eksenini geçmiştaki pek çok olaydan ve önyargılardan beslenmekle birlikte, yakın dönemde yaşanan bazı travmatik olaylar (Çorum, Kahramanmaraş ve Sivas olayları gibi) bu eksenindeki çatışmaları daha görünür kılmıştır.

Türkiye’de değerler sistemi ve yargılar bakımından homojen bir Alevi kitlesinden söz etmek mümkün değildir. Geniş bir yelpazede yer alan bu farklılıklar Kürt/Zaza Aleviler ve Türkmen Aleviler arasında farklılaşma göstermektedir. Yapılan çalışmalar, Türkmen Alevilerin ortak değerler ve ülkede beraber yaşama konusunda Kürt/Zaza Alevilere göre çok daha yüksek bir kabul oranına sahip olduğunu ortaya koymaktadır.⁸³ Benzer bir farklılaşma Kürt/Zaza olan Alevi ve Sünniler arasında da gözlenmektedir. Kürt/Zazalar içinde Alevilerin Sünnilere göre ayrımcılık algısının çok daha yüksek, aidiyet duyguları ve beraber yaşama isteklerinin ise çok daha düşük olması,⁸⁴ tarihsel bağlamı ile birlikte üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur.

Kısacası, Türkiye’de Alevi-Sünni çatışması yukarıda açıklandığı gibi, tarihsel süreçlerin bir sonucudur ve din ekseninin yanı sıra, son yıllarda ortaya çıkan toplumsal, ekonomik ve küresel boyuttaki gelişmelerden de etkilenmiştir. Bu bağlamda, bu kutuplaşmanın siyasi, ekonomik ve kültürel nedenlere dayandığı söylenebilir.⁸⁵ Son dönemlerde Alevilerin taleplerinin karşılanması yönünde yü-

⁸¹ Reha Çamuroğlu, “Alevi Revivalism in Turkey,” içinde *Alevi Identity Cultural Religious and Social Perspectives*, ed. Tord Olsson, Elisabeth Özdalga ve Catharina Raudvere (London: Swedish Research Institute, 1998),93-95.

⁸² H. Yavuz, *Modernleşen Müslümanlar Nurcular Nakşiler Milli Görüş ve AK Parti*, çev. A. Yıldız (İstanbul:Kitap Yayınevi,2005),16.

⁸³ Bkz., Salih Akyürek, “Kürtler ve Zazalar ne Düşünüyor? Ortak Değer ve Sembollere Bakış,” *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) raporu*, Rapor No:26, (Ocak 2011). Erişim: 4 Ağustos 2014. <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-91-2014040810rapor26.pdf>

⁸⁴ Bkz., *Güneydoğu Sorununun Sosyolojik Analizi: Teknik Rapor*, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) Raporu, (Ağustos 2009): 55. Erişim: 4 Ağustos 2014. <http://www.bilgesam.org/incele/707/-guneydogu-sorununun-sosyolojik-analizi/#.VAgvE6OFHpc>

⁸⁵ Gölbaşı, *Alevi-Sünni Çatışmasının Arka Planı*,59.

rütülen çabalar, Aleviliğin yeknesak (homojen) bir yapıda olmaması, taleplerde grupların uzlaşmamaları nedeniyle gecikmelere neden olmuş ise de hem bu tür diyaloglar ve demokratik ortamın gelişmesi hem de son dönemde nisbeten kapalı bir yapıda olan Alevilerin topluma daha açık bir yapıya geçmeleri, Aleviliğe karşı Sünni kitlelerdeki önyargıların azalmasına ve kutuplaşmayı azaltıcı daha olumlu bir havanın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Yukarıda siyasi, etnik ve mezhepsel kutuplaşmayı açıklamak adına yapılan tüm tanımlamalar geçerli olmakla birlikte, merkez-çevre, sağ-sol ayrımı, etnik ve mezhepsel temelli kutuplaşmalar doğrusal olarak birinin bitip bir diğerinin başladığı kutuplaşma boyutları olarak yorumlanmamalıdır. Bir başka deyişle, etnik ve mezhepsel kimliklere dayalı kutuplaşmalar da merkez-çevre ya da sağ-sol ayrışmasının içerisinde tarihsel olarak yer almış olabilir. Ancak, küreselleşmeyle birlikte artan ilişkisellik ve farkındalık, konjonktürel olarak bu kimlikleri ön plana çıkartmış ve kutuplaşmanın günümüzdeki temel eksenlerinden birisi haline getirmiştir.

2. YÖNTEM VE ÖRNEKLEM

Türkiye'deki etnik, dini/mezhepsel ve siyasi kutuplaşmayı ölçmek üzere Bogardus'un ilk defa 1925 yılında uyguladığı "Sosyal Mesafe Ölçeği"nden hareketle farklı kimlikler arasındaki sosyal mesafeyi ölçecek üç soru hazırlanmıştır (1. Bir ile evlilik yolu ile akraba olmayı problem olarak görürüm. 2. Bir ile aynı apartmanda kapı komşusu olmayı problem olarak görürüm. 3. Bir ile Türkiye'de birlikte yaşamayı problem olarak görürüm.). Bu üç soru, Bogardus'un 7'li sosyal mesafe ölçeğinde sırasıyla 1, 3 ve 5 numaralı soru şıklarına denk gelmektedir.⁸⁶ Her üç soru, sekiz farklı kimlik (Türk, Kürt, Alevi, Sünni, AKP seçmeni, CHP seçmeni, MHP seçmeni, BDP/HDP seçmeni) için ayrı ayrı yazılmış ve oluşturulan bu 18 soru evet/hayır cevap seçeneği ile uygulanmıştır.

Sorular Bogardus ölçeğinden farklı olarak negatif ifadelerle yazılmış ve tek seçmeli bir soru yerine her bir şık ayrı bir soru olarak uygulanmıştır. Uygulama sonrası, sosyal mesafesi sorgulanan her bir kimliğe ait üç değişken tek bir değişkende birleştirilerek kişilerin o kimliğe yönelik sosyal mesafepuanı elde edilmiştir. Sosyal mesafe puanının hesaplanmasında birinci soruya verilen "evet" cevabı için "1", ikinci soruya verilen "evet" cevabı için "3" ve üçüncü soruya verilen evet cevabı için "5" değeri atanmıştır. Soru değerleri Bogardus ölçeğindeki soru değerleriyle örtüşecek ve soru ifadelerinin ağırlığını karşılayacak şekilde verilmiştir. Her üç soruya da hayır cevabı veren kişilere "0" mesafe puanı atanmıştır. Ayrıca, üçüncü soruya evet diyen kişinin ilk iki soruya da evet demesi, ikinci soruya evet diyen kişinin de birinci soruya evet demesi gerekliliğinden hareket edilerek kişilere sadece aldığı en yüksek sorunun değer ataması yapılmıştır. Bu dönüşüm işlemi sonucunda, ankete katılan her bir kişi için 0-5 aralığında sosyal mesafe puanı oluşturulmuştur.

Uzman görüşlerinin alınması ve 30 kişilik bir pilot uygulamayı müteakip anket formuna son şekli verilerek uygulama aşamasına geçilmiştir. Kanaatleri daha çok belirleyen ve toplumu yönlendiren öğrenim düzeyi yüksek kişiler araştırma için hedef kitle olarak belirlenmiş ve bu noktadan hareketle, ekonomik sınırlılıklar ve

⁸⁶ Bogardus, *Social Distance in the City*,41. (1. To admit to close kinship by marriage; 3. To have as neighbors on the same street; 5. To admit as citizens of one's country)

zaman sınırlılıkları da dikkate alınarak, internet kullanan ve bir e-posta adresi bulunan kişiler araştırma evreni olarak belirlenmiştir. Bu nedenle bu çalışma büyük ölçüde eğitilmiş bir kitlenin kutuplaşma bağlamındaki algılarını ve düşüncelerini yansıtmaktadır. Ancak, toplumsal kutuplaşmada ve toplumsal olayların yönlendirilmesinde eğitilmiş olan kitlenin çarpan etkisinin olduğu dikkate alındığında, çalışma her ne kadar eğitilmiş kitleyi kapsıyor olsa da toplumsal kutuplaşmaya büyük çapta ışık tuttuğu düşünülmektedir. Hazırlanan anket, internet tabanlı anket uygulaması yapan bir şirket tarafından yaklaşık bir milyon adres içinden 180 bin kişiye anket linkinin e-posta yoluyla gönderilmesi yöntemi ile uygulanmıştır. 72 soruluk anket formu tüm illerden katılım sağlanarak Mayıs 2014 ayı sonunda uygulanmaya başlanmış ve Haziran 2014 ayının ilk yarısında 5039 kişiye ulaştırılmıştır.

Analizler, anket cevaplarında farklı sorular arasında önemli çelişkiler tespit edilen 130 kişi ile anketi başlangıç düzeyinde terk eden 119 kişi elimine edilerek rassal eliminasyon yöntemi ile uygulanan kotalama (etnisite ve oy verilen siyasi parti temelinde) neticesinde Türkiye profiline daha yakın bir örneklem oluşturularak, 3612 kişi üzerinden gerçekleştirilmiştir. Yapılan kotalama ile 3612 kişilik örneklem yaş, etnisite ve oy verilen siyasi parti temelinde Türkiye örneğine oldukça yakın bir profil oluşturulmakla birlikte; çalışmanın interneti ve sosyal medyayı aktif olarak kullanan bir kitle üzerinde yapılmış olması nedeniyle, örneklemin öğrenim düzeyi Türkiye profiline oldukça üzerindedir.

Anket formlarından elde edilen veriler SPSS (PASW 18.0) programı marifetiyle analiz edilmiştir. Çalışmada her bir dini ve siyasi kimliğin kabulü evet-hayır şeklinde ikili olarak alındığı ve ayrı birer değişkene dönüştürüldüğü için tablolardaki analizlerde (tek yönlü varyans analizlerinde) o kimliği kabul edenlerle etmeyenler arasındaki farklılaşma ortaya konulmuştur.

Örneklemin temel yapısını ortaya koyan dağılımlar Tablo-1’de verilmiştir:

Tablo-1: Örneklemin Temel Yapısı⁸⁷⁻⁸⁸

30 Mart Yerel Seçimlerinde Oy Verilen Siyasi Parti	Sıklık	Yüzde
AKP	1369	45,1
CHP	863	28,4
MHP	545	17,9
BDP	95	3,1
Diğer	166	5,5
Total	3038	100,0
Oy / geçerli oy kullanmadım	574	
Toplam	3612	

⁸⁷ Dini ve siyasi kimlikler birden fazla soru içerisinde çoktan seçmeli olarak alınması ve bireylerin birden fazla kimlikle kendisini tanımlaması sebebiyle toplam değer %100’ün üzerindedir.

⁸⁸ Sosyalist/Marksist/Komünist grubu müteakip tablolarda, tablo boyutları göz önüne alınarak Sosyalist/Marksist şeklinde kısaltılarak kullanılmıştır.

Etnik Köken	Sıklık	Yüzde
Türk	2802	77,6
Kürt	328	9,1
Arap	76	2,1
Çerkes	79	2,2
Diğer	327	9,1
Toplam	3612	100,0

Yaş	Sıklık	Yüzde
18-29 yaş	1169	32,4
30-49 yaş	2166	60,0
50 yaş ve üzeri	277	7,7
Toplam	3612	100,0

Hane aylık toplam gelir	Sıklık	Yüzde
2000 TL ve altı	859	23,8
2001-4000 TL	1501	41,6
4001 TL ve üzeri	1252	34,7
Toplam	3612	100,0

Öğrenim Durumu	Sıklık	Yüzde
İlköğretim veya daha düşük	117	3,2
Lise mezunu	603	16,7
Üniversite mezunu	2892	80,1
Toplam	3612	100,0
Dini ve Siyasi Kimlikleri Kabul Sayısı ve Oranları	Sıklık	Yüzde
Sağcı	1220	33,8
Solcu	392	10,9
Sosyal Demokrat	784	21,7
Sosyalist/Marksist/Komünist	170	4,7
Atatürkçü/Kemalist	950	26,3
Ulusalçı	525	14,5
Laik	906	25,1
Sünni	1887	52,2
Alevi	161	4,5
Sadece Müslüman	1788	49,5
Dindar Muhafazakâr	476	13,2
Şeriatçı	146	4,0
Müslüman olmayan (başka din)	38	1,1
İnançsız	118	3,3

3. BULGULAR

Türkiye’deki farklı etnik ve dini kimlikler ile siyasi parti seçmenlerine kendi grubu/kimliği dışında olanların sosyal mesafesi incelendiğinde (Tablo-2); kişilerin oy verdikleri parti dışındaki diğer siyasi parti seçmenlerine yönelik sosyal mesafesinin etnik ve mezhepsel temelde ortaya çıkan mesafeden genel olarak çok daha yüksek olduğu görülmektedir. Grup/kimlik özeline inildiğinde; BDP/HDP seçmenine yönelik bu partiden olmayanların sosyal mesafesi (M=2,14) ile AKP’li olmayanların AKP seçmenine yönelik sosyal mesafesi (M=1,39), ülkede Kürt olmayanların Kürtlere (M=0,82) ve Alevi olmayanların Alevilere sosyal mesafesinden (M=0,54) çok daha yüksektir.

Tablo-2: Kişilerin Farklı Kimliklere Yönelik Sosyal Mesafesi⁸⁹

Etnik Kimlikler	N	Ort. (M)	Std.Sp.
Kürtlere yönelik sosyal mesafe	2812	0,82	1,63
Türklere yönelik sosyal mesafe	534	0,11	0,62
Mezhepsel Kimlikler			
Alevilere yönelik sosyal mesafe	2796	0,54	1,15
Sünnilere yönelik sosyal mesafe	971	0,21	0,90
Siyasi Parti Seçmenleri			
BDP/HDP seçmenine yönelik sosyal mesafe	2950	2,14	2,30
AKP seçmenine yönelik sosyal mesafe	1934	1,39	2,13
CHP seçmenine yönelik sosyal mesafe	2280	0,46	1,31
MHP seçmenine yönelik sosyal mesafe	2548	0,29	1,05

Çalışmada esas alınan etnik, dini ve siyasi kimliklerin kendi içindeki farklılaşmasında da çarpıcı bulgular ortaya çıkmaktadır. Araştırma bulguları, Kürt olmayanların Kürtlere yönelik sosyal mesafesinin (M=0,82) Türk olmayanların Türklere yönelik sosyal mesafesinden (M=0,11) çok daha yüksek olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, Alevi olmayanların Alevilere yönelik sosyal mesafesi (M=0,54) Sünni olmayanların Sünnilere yönelik sosyal mesafesinden (M=0,21) çok daha yüksektir. CHP’li olmayanların CHP’lilere sosyal mesafesi (M=0,46) ile Alevi olmayanların Alevilere yönelik sosyal mesafe (M=0,54) düzeyi yakın değerlerde olmakla birlikte her iki sosyal mesafenin de Kürtlere yönelik sosyal mesafeden daha düşük olduğu görülmektedir. Siyasi parti seçmenleri içinde en yüksek sosyal mesafe düzeyi BDP/HDP seçmenine dönük mesafe (M=2,14) iken en düşük sosyal mesafe MHP seçmenine yönelik mesafedir (M=0,29). BDP/HDP seçmeninin, çalışmada ölçülen kimlikler içinde en yüksek tepkisellik beslenen grup olması ve 5 puan üzerinden değerlendirilen sosyal mesafenin 2,14 ortalama ile görece yüksek ve kabul edilebilir sınırın üzerindedir. Bu sosyal mesafe düzeyi, 2012

⁸⁹ Bu tabloda verilen üç grup (etnik, dini, siyasi parti seçmeni) içindeki her bir kimliğe yönelik sosyal mesafenin ayrı değişkenler olarak oluşturulması ve kişilerin kendi kimliklerini değerlendirmemesi nedeniyle, her bir grup içindeki kimliklere dönük tabloda verilen sosyal mesafe ortalamalarının farklılaşması analiz edilememiş ve ortalama değerlerinin okunması ile yetinilmiştir.

yılından itibaren yürütülen Çözüm Süreci'ne ve terör eylemlerinin geçmişe göre önemli bir azalış göstermiş olmasına rağmen düşündürücüdür.

Yukarıda ortalama değerleri karşılaştırmalı olarak verilen sekiz ana kimliğe ait sosyal mesafe puanlarının siyasi ve dini kimliklere göre farklılaşma değerleri aşağıdaki bölümlerde ayrıntılı olarak incelenmiştir.

3.1. Etnik ve Dini Temeldeki Sosyal Mesafe ve Farklılaşması

Kürt olmayanların Kürtlere yönelik sosyal mesafesi siyasi kimlikler temelinde analiz edildiğinde (Tablo-3), Kürtlere yönelik en yüksek sosyal mesafenin kendisini “ulusalci” olarak tanımlayan grupta olduğu ve kendisini bu kimlikle tanımlayanların sosyal mesafesinin (M=1,14) diğer kişilere göre (M=0,76) daha yüksek olduğu (F=20,331 p<0,01) görülmektedir. Bu bulguya benzer şekilde, aşağıdaki tablo değerlerinden de görüleceği üzere, kendisini Atatürkçü/Kemalist ve sağcı olarak tanımlayanlarda, kendisini bu kimliklerle tanımlamayanlara göre Kürtlere yönelik sosyal mesafe daha yüksektir. Kendisini Sosyal Demokrat veya Sosyalist/Marksist/Komünist olarak tanımlayanların Kürtlere yönelik sosyal mesafesi, kendisini bu kimliklerle tanımlamayanlara göre anlamlı olarak farklılaşmamaktadır.

Tablo-3: Kürt Olmayanların Kürtlere Yönelik Sosyal Mesafesi⁹⁰⁻⁹¹

Siyasi Kimlikler				Dini Kimlikler			
Kimlikler	Mesafe Puanı Ort.	F Değeri	Anlam. (p)	Kimlikler	Mesafe Puanı Ort.	F Değeri	Anlam. (p)
Ulusalcı	1,14(0,76)	20,331	0,000	İnançsız	0,83(0,82)	0,009	0,925
Atatürkçü/ Kemalist	1,11(0,70)	36,229	0,000	Sünni	0,80(0,84)	0,466	0,495
Sağcı	0,91(0,76)	5,343	0,021	<i>Dindar Muhafazakâr</i>	<i>0,68(0,84)</i>	<i>2,739</i>	<i>0,098</i>
Sosyal Demokrat	0,80(0,82)	0,116	0,734	<i>Şeriatçı</i>	<i>0,43(0,83)</i>	<i>6,469</i>	<i>0,011</i>
Sosyalist/ Marksist	0,64(0,82)	1,570	0,210	Alevi	0,77(0,82)	0,104	0,747
				Müslüman Olmayan	0,67(0,82)	0,256	0,613

Not: Siyasi ve dini kimliği kabul edenlerle etmeyenler arasındaki farklılaşma tek yönlü varyans analizi yöntemi ile (One-Way Anova) analiz edilmiştir.

Kürt olmayanların Kürtlere yönelik sosyal mesafesi dini kimlikler temelinde analiz edildiğinde ise, çalışmada dikkate alınan dini temeldeki dört ana kimlik (Sün-

⁹⁰ Çalışmada kendisini “Ulusalcı” kimliği ile tanımlayanların %81’i “Atatürkçü/Kemalist” kimliğini de kabul etmekte ancak, “Atatürkçü/Kemalist” kimliğini kabul edenlerin sadece %42’si “Ulusalcı” kimliğini kabul etmektedir. Bu bulgulara dayalı olarak, kapsadığı grupların kısmi örtüşme düzeyi yetersiz görülerek, iki kimlik bu ve müteakip tablolarda ayrı olarak verilmiştir.

⁹¹ Her bir kimlik grubunun dışında kalan kişilerin sosyal mesafe puanı ortalaması parantez içinde verilmiştir.

ni, Alevi, Müslüman olmayan, inançsız) ile kendisini tanımlayanların, Kürtlere yönelik sosyal mesafesinin bu kimliklerle kendisini tanımlamayanlara göre anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmektedir. Ancak dini alt kimlikler temelinde yapılan analiz, kendisini Şeriatçı olarak tanımlayanların Kürtlere yönelik sosyal mesafesinin ($M=0,43$) kendisini bu kimlikle tanımlamayanlara göre ($M=0,83$) çok daha düşük olduğunu göstermektedir ($F=6,469$; $p=0.011$)

Tablo-4’te sunulan veriler ışığında Türk olmayanların Türklere yönelik sosyal mesafesinin dini ve siyasi kimliklere göre farklılaşması analiz edildiğinde; çalışmada dikkate alınan tüm kimliklerde Türklere yönelik sosyal mesafenin oldukça düşük düzeyde olduğu ve bu mesafenin dini ve siyasi kimlikler temelinde anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmektedir.

Tablo-4: Türk Olmayanların Türklere Yönelik Sosyal Mesafesi⁹²

Siyasi Kimlikler				Dini Kimlikler			
Kimlikler	Mesafe Puanı Ort.	F Değeri	Anlam. (p)	Kimlikler	Mesafe Puanı Ort.	F Değeri	Anlam. (p)
Sosyal Demokrat	0,14(0,10)	0,565	0,453	Sünni	0,13(0,09)	0,483	0,495
Sağcı	0,11(0,11)	0,002	0,963	<i>Dindar Muhafazakâr</i>	<i>0,16(0,10)</i>	<i>0,592</i>	<i>0,442</i>
Atatürkçü/Kemalist	0,03(0,12)	1,610	0,205	<i>Şeriatçı</i>	<i>0,13(0,11)</i>	<i>0,024</i>	<i>0,877</i>
Sosyalist/Marksist	0,02(0,12)	1,029	0,311	Alevi	0,02(0,12)	1,205	0,273
Ulusalıcı	0,02(0,12)	1,277	0,259	Müslüman Olmayan	0,00(0,11)	0,443	0,506
				İnançsız	0,00(0,12)	1,156	0,283

Not: Siyasi ve dini kimliği kabul edenlerle etmeyenler arasındaki farklılaşma tek yönlü varyans analizi yöntemi ile (One-Way Anova) analiz edilmiştir.

Alevi olmayanların Alevilere sosyal mesafesi 0,54 olarak bulgulanmıştır (Tablo-2). Alevilere yönelik sosyal mesafe siyasi kimlikler temelinde analiz edildiğinde, en yüksek sosyal mesafenin kendisini “sağcı” olarak tanımlayan grupta olduğu ve kendisini bu kimlikle tanımlayanların sosyal mesafesinin ($M=0,83$) diğer kişilere göre ($M=0,39$) daha yüksek olduğu ($F=97,530$; $p=0,000$) görülmektedir. Bunun yanında kendisini Sosyalist/Marksist/Komünist olarak tanımlayanlarda Alevilere yönelik sosyal mesafe en düşük ($M=0,18$) düzeydedir. Kendisini sağcı dışındaki diğer dört siyasi kimlikten (Ulusalıcı, Sosyal Demokrat, Atatürkçü/Kemalist, Sosyalist/Marksist/Komünist) birisi ile tanımlayanlarda Alevilere yönelik sosyal mesafe, kendisini bu kimliklerle tanımlamayanlara göre daha düşüktür (Tablo-5).

⁹² Her bir kimlik grubunun dışında kalan kişilerin sosyal mesafe puanı ortalaması parantez içinde verilmiştir.

Tablo-5: Alevi Olmayanların Alevilere Yönelik Sosyal Mesafesi⁹³

Siyasi Kimlikler				Dini Kimlikler			
Kimlikler	Mesafe Puanı Ort.	F Değeri	Anlam. (p)	Kimlikler	Mesafe Puanı Ort.	F Değeri	Anlam. (p)
Sağcı	0,83(0,39)	97,530	0,000	Sünni	0,67(0,39)	39,888	0,000
Ulusalıcı	0,41(0,56)	6,080	0,014	Şeriatçı	1,18(0,52)	36,518	0,000
Sosyal Demokrat	0,36(0,59)	19,392	0,000	Dindar Muhafazakâr	0,94(0,48)	51,642	0,000
Atatürkçü/Kemalist	0,31(0,62)	40,227	0,000	İnançsız	0,02(0,56)	19,232	0,000
Sosyalist/Marksist	0,18(0,56)	12,534	0,000	Müslüman Olmayan	0,00(0,55)	6,102	0,014

Not: Siyasi ve dini kimliği kabul edenlerle etmeyenler arasındaki farklılaşma tek yönlü varyans analizi yöntemi ile (One-Way Anova) analiz edilmiştir.

Alevi olmayanların Alevilere yönelik sosyal mesafesi dini kimlikler temelinde analiz edildiğinde, Sünniler Alevilere yönelik sosyal mesafesi en yüksek dini grup (M=0,67) olarak öne çıkmaktadır. Sünni kimlik içinde değerlendirilebilecek Şeriatçı (M=1,18) ve Dindar Muhafazakâr (M=0,94) kimlik gruplarında ise Alevilere yönelik sosyal mesafe Sünni kimlik grubunun çok daha üzerindedir. Bu noktada, Sünni olanların sosyal mesafesinin Sünni olmayanlara göre daha yüksek olduğunu (F=39,888; p=0,000), yukarıdaki açıklayıcı dolaylı cümleye rağmen tekrar ifade etmekte fayda var. İnançsızlarda ve Müslüman olmayanlar arasında ise Alevilere sosyal mesafe sıfır düzeyindedir.

Tablo-6: Sünni Olmayanların Sünnilere Yönelik Sosyal Mesafesi⁹⁴

Siyasi Kimlikler				Dini Kimlikler			
Kimlikler	Mesafe Puanı Ort.	F Değeri	Anlam. (p)	Kimlikler	Mesafe Puanı Ort.	F Değeri	Anlam. (p)
Sosyalist/Marksist	0,27(0,20)	0,433	0,511	Müslüman Olmayan	0,90(0,19)	17,841	0,000
Sağcı	0,25(0,20)	0,368	0,544	Alevi	0,39(0,19)	4,712	0,030
Atatürkçü/Kemalist	0,21(0,21)	0,004	0,948	İnançsız	0,31(0,20)	1,191	0,275
Ulusalıcı	0,20(0,21)	0,022	0,881				
Sosyal Demokrat	0,11(0,24)	3,965	0,047				

Not: Siyasi ve dini kimliği kabul edenlerle etmeyenler arasındaki farklılaşma tek yönlü varyans analizi yöntemi ile (One-Way Anova) analiz edilmiştir.

⁹³ Her bir kimlik grubunun dışında kalan kişilerin sosyal mesafe puanı ortalaması parantez içinde verilmiştir.

⁹⁴ Her bir kimlik grubunun dışında kalan kişilerin sosyal mesafe puanı ortalaması parantez içinde verilmiştir.

Sünni olmayanların Sünnilere yönelik sosyal mesafesinin dini ve siyasi kimliklere göre farklılaşması analiz edildiğinde (Tablo-6); çalışmada dikkate alınan tüm siyasi kimliklerde Sünnilere yönelik sosyal mesafenin oldukça düşük düzeyde olduğu; buna mukabil, Sünni köken dışında kalan dini kimliklerde sosyal mesafenin görece yüksek olduğu görülmektedir. Sünnilere yönelik en yüksek sosyal mesafe Müslüman olmayanlar arasındadır (M=0,90) ve bu mesafe diğer gruplara göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır (F=17,841; p=0,000). Müslüman olmayanlar kadar yüksek olmamakla birlikte, Sünnilere yönelik sosyal mesafe Aleviler arasında Alevi olmayanlara göre daha yüksektir (M=0,39; F=4,712; p=0,030).

Yukarıda incelenen dört farklı kimliğe dönük sosyal mesafenin öğrenim, yaş ve gelir durumuna göre farklılaşmasının analiz değerleri aşağıdaki korelasyon tablosunda verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, Kürtlere yönelik sosyal mesafe, zayıf bir ilişki de olsa, kişilerin öğrenimleri, yaşları ve gelirleri yükseldikçe azalmaktadır. Bu bulgunun tam aksine, Türk olmayanların Türklere yönelik sosyal mesafesi kişilerin öğrenim, yaş ve gelir durumuna göre farklılaşmamaktadır. Alevilere yönelik sosyal mesafe kişilerin öğrenim durumuna göre farklılaşmazken, zayıf bir ilişki de olsa, yaş ve gelir durumu yükseldikçe azalmaktadır. Sünnilere yönelik sosyal mesafe ise kişilerin öğrenim ve gelir durumuna göre farklılaşmazken, yaş yükseldikçe azalmaktadır. Bu bulgular genel olarak değerlendirildiğinde; etnik ve dini kimliklere yönelik sosyal mesafe ile bazı demografik değişkenler arasında zayıf bir ilişki gözlenmekle birlikte, genel olarak yükselen öğrenim, yaş ve gelir durumunun az da olsa sosyal mesafeyi azaltan bir etki gösterdiği sonucuna varılabilir.

Tablo-7: Etnik ve Dini Temelde Sosyal Mesafe ve Demografik Değişkenler Korelasyon Tablosu

		Öğrenim durumu	Yaş	Hane aylık toplam gelir
Kürtlere yönelik sosyal mesafe	Pearson Korelasyon	-,039*	-,102**	-,051**
	Anlamlılık (Tek Kuyruklu)	,021	,000	,004
	N	2812	2812	2812
Türklere yönelik sosyal mesafe	Pearson Korelasyon	-,052	-,034	-,065
	Anlamlılık (Tek Kuyruklu)	,114	,214	,065
	N	534	534	534
Alevilere yönelik sosyal mesafe	Pearson Korelasyon	-,013	-,123**	-,031*
	Anlamlılık (Tek Kuyruklu)	,253	,000	,049
	N	2796	2796	2796
Sünnilere yönelik sosyal mesafe	Pearson Korelasyon	-,016	-,060*	-,010
	Anlamlılık (Tek Kuyruklu)	,312	,032	,376
	N	971	971	971
** . Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlı (Tek kuyruklu). * . Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlı (Tek kuyruklu).				

3.2. Siyasi Parti Seçmenlerine Yönelik Sosyal Mesafe ve Farklılaşması

Türkiye’de son yıllarda yükselen siyasi kutuplaşmayı ölçmek hiç şüphesiz daha önemli hale gelmiştir. Çalışmada Meclis’te grubu bulunan dört siyasi parti (AKP, CHP, MHP ve BDP/HDP) seçmenine yönelik sosyal mesafe ayrı değişkenler olarak ölçülmüş ve bu mesafelerin dini ve siyasi kimliklere göre farklılaşması analiz edilmiştir.

AKP’li olmayanların AKP seçmenine yönelik sosyal mesafesi (M=1,39) siyasi kimlikler temelinde analiz edildiğinde, AKP’lilere yönelik en yüksek sosyal mesafenin kendisini “Sosyalist/Marksist/Komünist” olarak tanımlayan grupta olduğu ve kendisini bu kimlikle tanımlayanların sosyal mesafesinin (M=2,20) diğer kişilere göre (M=1,32) daha yüksek olduğu (F=22,671 p=0,000) görülmektedir. Bu bulguya benzer şekilde, Tablo-8’deki değerlerden de görüleceği üzere, kendisini Atatürkçü/Kemalist, ulusalcı, Sosyal Demokrat olarak tanımlayanlar

da AKP’lilere yönelik sosyal mesafe kendisini bu kimliklerle tanımlamayanlara göre daha yüksektir. Kendisini sağcı olarak tanımlayanların AKP’lilere yönelik sosyal mesafesi (M=1,14) ise, diğer parti seçmenlerine yönelik sosyal mesafeyle kıyaslandığında görece yüksek olsa da kendisini sağcı kimliği ile tanımlamayanlara göre daha düşüktür (F=7,195; p=0,007).

Tablo-8: AKP’li Olmayanların AKP’lilere Yönelik Sosyal Mesafesi⁹⁵

Siyasi Kimlikler				Dini Kimlikler			
Kimlikler	Mesafe Puanı Ort.	F Değeri	Anlam. (p)	Kimlikler	Mesafe Puanı Ort.	F Değeri	Anlam. (p)
Sosyalist/Marksist	2,20(1,32)	22,671	0,000	Müslüman Olmayan	2,54(1,37)	10,501	0,001
Atatürkçü/Kemalist	1,97(1,03)	93,376	0,000	İnançsız	2,13(1,35)	13,995	0,000
Ulusalcı	1,78(1,29)	16,240	0,000	Alevi	1,70(1,37)	3,035	0,082
Sosyal Demokrat	1,61(1,30)	8,721	0,003	Sünni	1,12(1,59)	24,207	0,000
Sağcı	1,14(1,46)	7,195	0,007	<i>Dindar Muhafazakâr</i>	0,64(1,44)	16,265	0,000
				<i>Şeriatçı</i>	0,52(1,40)	4,943	0,026

Not: Siyasi ve dini kimliği kabul edenlerle etmeyenler arasındaki farklılaşma tek yönlü varyans analizi yöntemi ile (One-Way Anova) analiz edilmiştir.

AKP’li olmayanların AKP’lilere yönelik sosyal mesafesi dini kimlikler temelinde analiz edildiğinde; AKP’lilere yönelik en yüksek sosyal mesafenin Müslüman olmayanlar arasında olduğu ve bu kişilerin sosyal mesafesinin (M=2,54) diğer kişilere göre (M=1,37) daha yüksek olduğu (F=10,501 p=0,001) görülmektedir. Bu bulguya benzer şekilde, kendisini inançsız (M=2,13) ve Alevi olarak tanımlayanlar

⁹⁵ Her bir kimlik grubunun dışında kalan kişilerin sosyal mesafe puanı ortalaması parantez içinde verilmiştir.

layanlarda (M=1,70) AKP’lilere yönelik sosyal mesafe kendisini bu kimliklerle tanımlamayanlara göre daha yüksektir (Tablo-8). Bunun yanında, kendisini Sünni olarak tanımlayanlarda AKP’lilere yönelik sosyal mesafe (M=1,12) kendisini bu kimlikle tanımlamayanlara göre daha düşüktür (F=24,207; p=0,000). Ancak dini alt kimlikler temelinde yapılan analiz, kendisini Şeriatçı veya dindar muhafazakârlar olarak tanımlayanların AKP’lilere yönelik sosyal mesafesinin (M=0,52 ve M=0,64) kendisini bu kimliklerle tanımlamayanlara göre (M=1,40 ve M=1,44) ve Sünni olarak tanımlayanlara göre çok daha düşük olduğunu göstermektedir (F=4,943; p=0.026 / F=16,265; p=0,000)

CHP’li olmayanların CHP’lilere yönelik sosyal mesafesi (M=0,46) siyasi kimlikler temelinde analiz edildiğinde, en yüksek sosyal mesafenin kendisini sağcı olarak tanımlayan grupta olduğu ve kendisini bu kimlikle tanımlayanların sosyal mesafesinin (M=0,58) diğer kişilere göre (M=0,37) daha yüksek olduğu (F=13,728 p=0,000) görülmektedir. Bunun yanında kendisini Atatürkçü/Kemalist olarak tanımlayanlarda CHP’lilere yönelik sosyal mesafe en düşük (M=0,17) düzeydedir. Gerçekte, kendisini sağcı dışındaki diğer dört siyasi kimlikten (Ulusalıcı, Sosyal Demokrat, Atatürkçü/Kemalist, Sosyalist/Marksist/Komünist) birisi ile tanımlayanlarda, CHP’lilere yönelik sosyal mesafe oldukça düşüktür (M=0,17-0,29 aralığında) (Tablo-9).

Tablo-9: CHP’li Olmayanların CHP’lilere Yönelik Sosyal Mesafesi⁹⁶

Siyasi Kimlikler				Dini Kimlikler			
Kimlikler	Mesafe Puanı Ort.	F Değeri	Anlam. (p)	Kimlikler	Mesafe Puanı Ort.	F Değeri	Anlam. (p)
Sağcı	0,58(0,37)	13,728	0,000	Sünni	0,47(0,45)	0,157	0,692
Sosyalist/ Marksist	0,29(0,47)	1,403	0,236	Şeriatçı	1,22(0,42)	45,547	0,000
Ulusalıcı	0,25(0,49)	7,520	0,006	Dindar Muhafazakâr	0,75(0,40)	23,932	0,000
Sosyal Demokrat	0,23(0,50)	11,976	0,001	İnançsız	0,25(0,47)	1,382	0,240
Atatürkçü/ Kemalist	0,17(0,52)	20,013	0,000	Müslüman Olmayan	0,08(0,47)	1,130	0,288
				Alevi	0,00(0,47)	5,326	0,021

Not: Siyasi ve dini kimliği kabul edenlerle etmeyenler arasındaki farklılaşma tek yönlü varyans analizi yöntemi ile (One-Way Anova) analiz edilmiştir.

CHP’lilere yönelik en yüksek sosyal mesafe kendisini şeriatçı olarak tanımlayanlar arasında (M=0,47; F=10,501; p=0,001) iken, en düşük mesafe Aleviler arasındadır (M=0,00; F=5,326; p=0,021). Kendisini dindar muhafazakâr olarak tanımlayanlar arasında da CHP’lilere yönelik sosyal mesafe, kendisini bu kimlikle

⁹⁶ Her bir kimlik grubunun dışında kalan kişilerin sosyal mesafe puanı ortalaması parantez içinde verilmiştir.

tanımlamayanlara göre daha yüksektir ($M=0,75$; $F=23,932$; $p=0,000$). İnançsızlarla ($M=0,25$), Müslüman olmayanların ($M=0,08$) CHP'lilere sosyal mesafesi oldukça düşüktür ve kendisini bu kimliklerle tanımlamayanlara göre anlamlı olarak farklılaşmamaktadır (Tablo-9).

Meclis'te grubu bulunan üçüncü büyük parti olan MHP'nin seçmenlerine yönelik olarak MHP'li olmayanların sosyal mesafesinin ($M=0,29$) siyasi kimlikler temelinde farklılaşması analiz edildiğinde, en yüksek sosyal mesafenin kendisini Sosyalist/Marksist/Komünist olarak tanımlayan grupta olduğu ve kendisini bu kimlikle tanımlayanların sosyal mesafesinin ($M=0,76$) diğer kişilere göre ($M=0,27$) daha düşük olduğu ($F=30,325$ $p=0,000$) görülmektedir. Bunun yanında kendisini sağcı, ulusalıcı veya Atatürkçü/Kemalist olarak tanımlayanlarda MHP'lilere yönelik sosyal mesafe ($M=0,10-0,23$ aralığında) (Tablo-10) kendisini bu kimliklerle tanımlamayanlara göre çok daha düşük düzeydedir. Kendisini Atatürkçü/Kemalist kimliği ile tanımlayanlarda ise MHP'lilere yönelik sosyal mesafe ($M=0,10$) tüm kimlik grupları içinde en düşük düzeydedir ($F=28,631$ $p=0,000$).

Tablo-10: MHP'li Olmayanların MHP'lilere Yönelik Sosyal Mesafesi⁹⁷

Siyasi Kimlikler				Dini Kimlikler			
Kimlikler	Mesafe Puanı Ort.	F Değeri	Anlam. (p)	Kimlikler	Mesafe Puanı Ort.	F Değeri	Anlam. (p)
Sosyalist/Marksist	0,76(0,27)	30,325	0,000	Müslüman Olmayan	0,71(0,29)	5,288	0,022
Sosyal Demokrat	0,28(0,30)	0,160	0,689	İnançsız	0,61(0,28)	9,494	0,002
Sağcı	0,23(0,32)	4,114	0,043	Alevi	0,27(0,29)	0,530	0,818
Ulusalıcı	0,14(0,32)	9,135	0,003	Sünni	0,23(0,35)	7,945	0,005
Atatürkçü/Kemalist	0,10(0,36)	28,631	0,000	Şeriatçı	0,58(0,28)	8,869	0,003
				Dindar Muhafazakâr	0,34(0,29)	0,707	0,400

Not: Siyasi ve dini kimliği kabul edenlerle etmeyenler arasındaki farklılaşma tek yönlü varyans analizi yöntemi ile (One-Way Anova) analiz edilmiştir.

MHP'lilere yönelik sosyal mesafe dini kimlikler temelinde analiz edildiğinde, en yüksek sosyal mesafenin Müslüman olmayanlar ($M=0,71$; $F=5,288$; $p=0,022$) ve müteakiben inançsızlar ($M=0,61$; $F=9,494$; $p=0,002$); en düşük mesafenini ise Sünniler arasında olduğu görülmektedir. ($M=0,23$; $F=7,945$; $p=0,005$). Ancak Sünniler içinde tanımlanabilecek Şeriatçı kimliğine sahip kişilerdeki sosyal mesafe Sünnilere ve kendini Şeriatçı kimliği ile tanımlamayanlara göre daha yüksektir ($M=0,58$; $F=8,869$; $p=0,003$).

⁹⁷ Her bir kimlik grubunun dışında kalan kişilerin sosyal mesafe puanı ortalaması parantez içinde verilmiştir.

BDP/HDP’li olmayanların BDP/HDP’lilere yönelik sosyal mesafesi (M=2,14), çalışma kapsamında sorgulanan tüm kimlikler içindeki en yüksek mesafeye ve tepkiselliğe işaret etmektedir. Bu tepkisellik siyasi kimlikler temelinde analiz edildiğinde, BDP/HDP’lilere yönelik en yüksek sosyal mesafenin kendisini ulusalcı olarak tanımlayan grupta olduğu (M=2,95; F=66,838; p=0,000) görülmektedir. Bu parti seçmenine dönük olarak müteakip en yüksek sosyal mesafe kendisini Atatürkçü/Kemalist (M=2,76; F=83,486; p=0,000) vesağcı tanımlayanlardadır (M=2,44; F=26,585; p=0,000). Bu üç kimlikte BDP/HDP’lilere yönelik sosyal mesafe kendisini bu kimliklerle tanımlamayanlara göre daha yüksektir. Bunun yanında, kendisini Sosyal Demokrat (M=1,86; F=12,049; p=0,001) veya Sosyalist/Marksist/Komünist olarak tanımlayanlarda (M=1,33; F=16,417; p=0,000) BDP/HDP’lilere yönelik sosyal mesafe, kendisini bu kimliklerle tanımlamayanlara göre daha düşüktür (Tablo-11).

Tablo-11: BDP/HDP’li Olmayanların BDP/HDP’lilere Yönelik Sosyal Mesafesi⁹⁸

Siyasi Kimlikler				Dini Kimlikler			
Kimlikler	Mesafe Puanı Ort.	F Değeri	Anlam. (p)	Kimlikler	Mesafe Puanı Ort.	F Değeri	Anlam. (p)
Ulusalcı	2,95(2,00)	66,838	0,000	Sünni	2,26(2,02)	7,977	0,005
Atatürkçü/ Kemalist	2,76(1,91)	83,486	0,000	<i>Dindar Muhafazakâr</i>	1,96(2,17)	3,029	0,082
Sağcı	2,44(1,99)	26,585	0,000	<i>Şeriatçı</i>	1,92(2,15)	1,219	0,270
Sosyal De- mokrat	1,86(2,22)	12,049	0,001	Müslüman Olmayan	1,73(2,15)	0,964	0,326
Sosyalist/ Marksist	1,33(2,18)	16,417	0,000	Alevi	1,53(2,17)	9,890	0,002
				İnançsız	1,08(2,18)	20,586	0,000

Not: Siyasi ve dini kimliği kabul edenlerle etmeyenler arasındaki farklılaşma tek yönlü varyans analizi yöntemi ile (One-Way Anova) analiz edilmiştir.

BDP/HDP’lilere yönelik sosyal mesafe dini kimlikler temelinde analiz edildiğinde; BDP/HDP’lilere yönelik en yüksek sosyal mesafenin Sünniler (M=2,26; F=7,977 p=0,005); görece en düşük sosyal mesafenin ise inançsızlar arasında olduğu (M=1,08; F=20,586 p=0,000) görülmektedir. Bunun yanında kendisini Alevi olarak tanımlayanların BDP/HDP’lilere yönelik sosyal mesafesi (M=1,53) kendisini bu kimlikle tanımlamayanlara göre (M=2,17) daha düşüktür (F=9,890; p=0,002).

Parti seçmenlerinin birbirine bakışı değerlendirildiğinde, araya en yüksek sosyal mesafe konulan parti seçmeni BDP/HDP iken; en düşük sosyal mesafenin

⁹⁸ Her bir kimlik grubunun dışında kalan kişilerin sosyal mesafe puanı ortalaması parantez içinde verilmiştir.

MHP seçmenine yönelik olduğu görülmektedir (Tablo-2 ve Tablo-12). BDP/HDP'lilere yönelik sosyal mesafe diğer üç parti arasında anlamlı olarak farklılaşmaktadır. MHP seçmeninin BDP/HDP'lilere yönelik sosyal mesafesi ($M=3,00$), hem AKP ($M=1,93$; $p=0,000$) hem de CHP seçmeninin bu gruba yönelik sosyal mesafesinden daha yüksektir ($M=2,06$; $p=0,000$). Bunun yanında AKP seçmeninin BDP/HDP'lilere yönelik sosyal mesafesi ($M=1,93$) CHP seçmeninin sosyal mesafesi ($M=2,06$) ile anlamlı bir farklılaşma göstermemektedir ($p=0,772$).

Tablo-12: Kişilerin Diğer Parti Seçmenlerine Yönelik Sosyal Mesafesinin Farklılaşması

		AKP Seçmeni (a)	CHP Seçmeni (b)	MHP Seçmeni (c)	BDP/HDP Seçmeni (d)	Anova F Değeri	Anlamlılık Değeri (p)
AKP seçmenine yönelik sosyal mesafe	Ort. Puan (M)		1,95	1,15	0,92	209,159	0,000
	Farklılaşma (Scheffe)		b-c $p=0,000$ b-d $p=0,000$	c-b $p=0,000$ c-d $p=0,718$	d-b $p=0,000$ d-c $p=0,718$		
CHP seçmenine yönelik sosyal mesafe	Ort. Puan (M)	0,61		0,24	0,42	38,725	0,000
	Farklılaşma (Scheffe)	a-c $p=0,000$ a-d $p=0,548$		c-a $p=0,000$ c-d $p=0,640$	a-d $p=0,548$ d-c $p=0,640$		
MHP seçmenine yönelik sosyal mesafe	Ort. Puan (M)	0,29	0,17		1,33	41,674	0,000
	Farklılaşma (Scheffe)	a-b $p=0,046$ a-d $p=0,000$	b-a $p=0,046$ b-d $p=0,000$		d-a $p=0,000$ d-b $p=0,000$		
BDP/HDP seçmenine yönelik sosyal mesafe	Ort. Puan (M)	1,93	2,06	3,00		43,149	0,000
	Farklılaşma (Scheffe)	a-c $p=0,000$ a-b $p=0,772$	b-c $p=0,000$ c-b $p=0,772$	c-a $p=0,000$ c-b $p=0,000$			

Not: Siyasi parti seçmenleri arasındaki farklılaşma tek yönlü varyans analizi yöntemi ile (One-Way Anova) analiz edilmiştir.

AKP seçmenine yönelik sosyal mesafe de ($M=1,39$) yüksek kabul edilebilecek bir düzeydedir. CHP seçmeninin AKP'lilere yönelik sosyal mesafesi ($M=1,95$), hem MHP ($M=1,15$; $p=0,000$) hem de BDP/HDP seçmeninin bu gruba yönelik sosyal mesafesinden ($M=2,06$; $p=0,000$) daha yüksektir. MHP seçmenine yönelik sosyal mesafe ($M=0,29$) parti seçmenleri içinde en düşük sosyal mesafe düzeyi olmakla birlikte; BDP/HDP seçmeninin MHP seçmenine yönelik sosyal mesafesi ($M=1,33$) oldukça yüksektir ve bu mesafe, hem AKP ($M=0,29$; $p=0,000$) hem de CHP seçmeninin MHP'lilere yönelik sosyal mesafesinden ($M=0,17$; $p=0,000$) daha yüksektir.

Tablo-12’deki değerler başka bir açıdan okunduğunda; seçmenler arası en yüksek sosyal mesafe ve tepkiselliğin MHP seçmeninin BDP/HDP seçmenine bakışında (M=3,00) ortaya çıktığı, bunun yanında BDP/HDP seçmeninin MHP seçmenine sosyal mesafesinin (M=1,33) daha düşük düzeyde olduğu görülmektedir. En düşük sosyal mesafe ise CHP seçmeninin MHP seçmenine bakışında ortaya çıkmaktadır (M=0,17). MHP seçmeninin CHP seçmenine bakışındaki sosyal mesafe de (M=24) en düşük ikinci sosyal mesafe olarak hemen hemen aynı düzeydedir.

Türklerle Kürtlerin mecliste grubu bulunan dört partinin seçmenlerine bakışı ve sosyal mesafesi de önemli bulgular sunmaktadır (Tablo-13). CHP seçmenine bakışta Türklerle Kürtlerin sosyal mesafesi anlamlı bir farklılaşma göstermezken, Türklerin AKP seçmenine yönelik sosyal mesafesi (M=1,44) Kürtlerin AKP seçmenine sosyal mesafesinden (M=0,71) daha yüksektir (F=10,529; p=0,000). Bunun yanında, MHP seçmenine yönelik Kürtlerin sosyal mesafesi (M=0,70) Türklerin sosyal mesafesinden (M=0,20) daha yüksek (F=35,422; p=0,000) iken; BDP/HDP seçmenine bakışta Türklerin sosyal mesafesi (M=2,34) Kürtlerin sosyal mesafesinden (M=0,91) daha yüksektir (F=48,867; p=0,000). Burada ortaya çıkan daha çarpıcı bir bulgu ise, BDP/HDP seçmenine yönelik sosyal mesafenin Kürtler arasında görece yüksek düzeyde (M=0,91) olmasıdır.

Tablo-13: Türklerle Kürtlerin Parti Seçmenlerine Bakışındaki Farklılaşma

	Türkler Ort.	Kürtler Ort.	F Değeri	Anlamlılık (p)
AKP’li olmayanların AKP seçmenine yönelik sosyal mesafesi	1,44	0,71	10,529	0,000
CHP’li olmayanların CHP seçmenine yönelik sosyal mesafesi	0,45	0,48	0,549	0,578
MHP’li olmayanların MHP seçmenine yönelik sosyal mesafesi	0,20	0,70	35,422	0,000
BDP/HDP’li olmayanların BDP/HDP seçmenine yönelik sosyal mesafesi	2,34	0,91	49,867	0,000

Not: Türkler ile Kürtler arasındaki farklılaşma tek yönlü varyans analizi yöntemi ile (One-Way Anova) analiz edilmiştir.

Yukarıda incelenen dört siyasi parti seçmenine dönük sosyal mesafenin öğrenim, yaş ve gelir durumuna göre farklılaşmasının analiz değerleri Tablo-14’te verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, AKP seçmenine dönük sosyal mesafe, kişilerin öğrenimve gelir durumlarına göre farklılaşmazken, zayıf bir ilişki de olsa, yaş yükseldikçe azalmaktadır. CHP ve BDP/HDP seçmenine dönük sosyal mesafe, zayıf bir ilişki de olsa, kişilerin öğrenimleri, yaşları ve gelirleri yükseldikçe azalmaktadır. MHP seçmenine dönük sosyal mesafe ise öğrenim durumuna göre farklılaşmazken, yine zayıf bir ilişki de olsa, kişilerin yaş ve gelirleri yükseldikçe azalmaktadır. Diğer siyasi parti seçmenlerine dönük sosyal mesafe ile demografik değişkenler arasında zayıf bir ilişki gözlenmekle birlikte, genel olarak yükselen

öğrenim, yaş ve gelir durumunun küçük de olsa sosyal mesafeyi azaltan bir etki gösterdiği söylenebilir.

Tablo-14: Siyasi Parti Seçmenlerine Dönük Sosyal Mesafe ve Demografik Değişkenler Korelasyon Tablosu

		Öğrenim durumu	Yaş	Hane aylık toplam gelir
AK Partililere yönelik sosyal mesafe	Pearson Korelasyon	-,015	-,051*	,005
	Anlamlılık (Tek Kuyruklu)	,252	,013	,405
	N	1934	1934	1934
CHP'lilere yönelik sosyal mesafe	Pearson Korelasyon	-,079**	-,085**	-,057**
	Anlamlılık (Tek Kuyruklu)	,000	,000	,003
	N	2280	2280	2280
MHP'lilere yönelik sosyal mesafe	Pearson Korelasyon	-,025	-,046*	-,049**
	Anlamlılık (Tek Kuyruklu)	,104	,010	,007
	N	2548	2548	2548
BDP/HDP'lilere yönelik sosyal mesafe	Pearson Korelasyon	-,067**	-,162**	-,094**
	Anlamlılık (Tek Kuyruklu)	,000	,000	,000
	N	2950	2950	2950
**. Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlı (Tek kuyruklu). *. Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlı (Tek kuyruklu).				

4. TARTIŞMA

Etnik, mezhepsel ve siyasi parti seçmenlerine yönelik kutuplaşmanın sosyal mesafe üzerinden analiz edildiği ölçümlerde; parti seçmenlerinin birbirlerine yönelik sosyal mesafesinin, etnik ve mezhepsel kimlikler temelinde yaşanan sosyal mesafeden daha yüksek olduğu görülmektedir. Ülkedeki siyasi partiler ve seçmen yapısı da dikkate alındığında bu durum, siyasi düzeyde yaşanan sosyal mesafenin, toplumdaki kutuplaşmanın temel eksenini oluşturduğuna ve etnik ve mezhepsel boyutlardaki sosyal mesafeyle iç içe geçtiğine işaret etmektedir. Örneğin, BDP/HDP'ye yönelik sosyal mesafenin Kürtlere yönelik sosyal mesafeyekıyasla oldukça yüksek olması; kişilerin etnik kimlikten ziyade, etnik kimliğin siyasi alana taşınması fikrine ve bu siyasi partinin dini ve ideolojik çizgisine bir tepki olarak da değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra, uzun yıllar yaşanan PKK terörü ve parti söylemlerinin de etkisiyle BDP/HDP'nin PKK ile özdeşleştirilmesi bu partiye yönelik yüksek sosyal mesafeyi ve tepkiselliği açıklamaktadır.

En yüksek sosyal mesafenin, ulus-devletleştirme sürecinde oluşturulan “Türk milleti” kimlik tanımının dışında kalan ve öteki olarak tanımlanabilecek azınlıktaki gruplara yönelik olduğu görülmektedir. Bu durum, Toplumsal Egemenlik Kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, baskın ve egemen kesimin, grup temelli kurduğu sosyal hiyerarşideki yerini kaybetmek istemediği ve bu hiyerarşik yapıyı sarsmamak için de ötekine karşı mesafeli durduğu ve hatta bu kimlikleri tehdit olarak gördüğü şeklinde yorumlanabilir. Bu bağlamda, Türklüğün karşısında Kürtlük,

Müslümanlığın karşısında diğer dinler ve inançsızlar, Sünniliğin karşısında Alevilik ve çoğunlukla bölücülük (siyasi Kürtçülük) ve terörle (PKK) ilişkilendirildiği için BDP seçmeni sosyal mesafeyi en yüksek yaşayan gruplardır.

Tüm bu açıklamalara istisna getiren bir durum, AKP seçmeninin azınlık olmamasına rağmen ikinci en yüksek tepkiselliğe sahip grup olmasıdır. Bu tepkiselliğin sebebini, mikro düzeydeki kişisel özgürlüklere müdahale endişeleri bir kenara bırakıldığında, Merkez-Çevre ve Seçkin/Elit Kuramları ile açıklamak mümkündür. AKP iktidarının başarıları ve hataları ile ilgili tartışmalardan bağımsız düşünüldüğünde, yıllardır merkezi elinde tutan ve seçkinlerden oluşan kesimin, konumunu kaybetmeye başlaması AKP seçmenine yönelik tepkiselliğin en büyük sebeplerinden biri olarak yorumlanabilir. Parti seçmenleri temelinde AKP’lilere yönelik en yüksek mesafenin CHP’lilerde olması da yıllardır süren bu çekişmenin bir yansıması olarak görülebilir. Bunun yanı sıra, Weber’in açıklamaları ile birlikte düşünüldüğünde, AKP’nin son dönemde güç, varlık ve prestijin üçüne de aynı anda sahip olma iddiası; AKP ve diğer partiler arasındaki çatışmacı tutumun muhtemel bir nedeni olarak görülebilir. Ayrıca, yine Weber’den hareketle son dönemde AKP’li olmayanların toplumsal hiyerarşide yükselme ihtimallerinin gittikçe zayıflaması ve kamuda işe alımlarda yaşanan ayrımcılık ve kadrolaşma da bu tepkiselliği doğuran bir başka sebep olarak yorumlanabilir.

Alevi ve Sünni grupların bir birlerine yönelik sosyal mesafeleri değerlendirildiğinde, Sünnilerin Alevilere yönelik sosyal mesafesinin, Alevilerin Sünnilere yönelik sosyal mesafesinden daha fazla olduğu görülmektedir. Türkoğan’ın çalışmasında Sünni gençlerin ortalama %39’unun Alevilerle evlenmeyi kabul ettikleri tespit edilmiştir.⁹⁹ Bir başka çalışmada, Sünni gençlerden kız kardeşlerinin bir Alevi ile evlenmesini onaylayanlar % 24; bir Alevi ile evlenmeyi kabul edenler ise % 29 iken; bu oranlar Alevi gençler arasında %78’ler düzeyindedir.¹⁰⁰

Türkiye’de Aleviliğin siyasi, etnik ve Sünnilikle birlikte dini bir kimlik olarak algılandığı düşünüldüğünde; Sünniler ve Aleviler arasında var olan sosyal mesafeyi Kimlik Kuramı çerçevesinde anlamaya çalışmak faydalı olacaktır. Jost ve Sidanius’tan hareketle, gruplar arası çatışmanın algısal kategorizasyon, sosyal kıyaslama ve kimliksel iyileştirme gibi süreçlerin bir sonucu olduğu varsayıldığında,¹⁰¹ Alevi-Sünni geriliminin de tüm bu süreçlerin bir sonucu olduğu değerlendirilebilir. Tarihsel olarak bu iki grup, aynı dinin içinde farklı alt gruplar olarak algısal bir kategorizasyon ile birbirlerini ayırmış ve ötekileştirmiştir. Arkasından da karşılıklı olarak sosyal kıyaslama başlamış, her ikisi de kendi kimliğini yüceltmek için diğerini farklı ithamlarla suçlamış ve kalıp ön yargılar geliştirmiştir. Yapıcı’ya göre bu durumun sebebi, her iki grubun da kendi varlığını

⁹⁹ Orhan Türkoğan, *Alevi Bektaşlı Kimliği: Sosyo-Antropolojik Araştırma* (İstanbul: Timaş Yayınları, 1995), 362. Aktaran: Asım Yapıcı, “İçimizdeki Öteki: Kimlik ve Ön Yargı Kısacasında Sünni-Alevi İlişkileri,” *Dem Dergi*, Sayı:6, (Yıl:2):56. Erişim: 27 Temmuz 2014. http://www.dem.org.tr/dem_dergi/6/dem6mak8.pdf

¹⁰⁰ Asım Yapıcı, *Din, Kimlik ve Ön Yargı: Biz ve Onlar* (Adana: Karahan Kitabevi, 2004),270-271. Aktaran: Asım Yapıcı, “İçimizdeki Öteki: Kimlik ve Ön Yargı Kısacasında Sünni-Alevi İlişkileri,” *Dem Dergi*, Sayı:6, (Yıl:2):56. Erişim: 27 Temmuz 2014. http://www.dem.org.tr/dem_dergi/6/dem6mak8.pdf

¹⁰¹ Jost ve Sidanius, *Political Psychology*, 271.

ve kimliğini devam ettirme isteğidir; çünkü Sünniler ve Aleviler aynı ya da yakın coğrafyalarda hem birbirlerinin kimliğini tehdit eder şekilde yaşamışlar hem de kıt kaynaklara ulaşma hususunda birbirleriyle rekabet ve yarışma içerisinde bulunmuşlardır.¹⁰² Özetle, Alevilerle Sünniler arasındaki sosyal mesafe, bu iki grubun kendi kimliğini korumak ve yüceltmek adına diğerini kötölemesinin ve ondan farklı olduğunu ispatlamaya çalışmasının bir sonucu olarak yorumlanabilir.

Benzer yorumlar Türklerle Kürtlerin birbirlerine yönelik sosyal mesafesini anlamak adına da yapılabilir. Bu iki grup arasında da Türklerin Kürtlere yönelik sosyal mesafesi, Kürtlerin Türklere yönelik sosyal mesafesinden daha yüksek bulgulanmıştır ve bu durum öncelikle son 30 yılda cereyan eden çatışmaların keskinleştiği bir sonuç olarak kabul edilebilir ise de bu ortamı hazırlayan çatışma öncesi dönemi egemen bir etnik grup olarak Türklerin -daha doğrusu yönetici kitlenin-, Kürtlerin kendilerini farklı görme tavrına hoşgörüsüz yaklaşması ile açıklamak mümkündür. Ancak, kimlik temelinde gerçekleşen Türk-Kürt sosyal mesafesinin, son dönemde Gerçekçi Grup Çatışma Kuramının “grup çıkarları temelindeki reel çatışma, gruplar arası çatışmaya sebep olur”¹⁰³ temel tezi çerçevesinde bir başka boyutuyla da değerlendirmek mümkündür. Kürt kimliğinin kabulünden sonra bölgedeki kaynaklara sahip olma temelindeki reel çıkarlar, yeni çatışmaların gerekçesi olma potansiyeli taşımaktadır. Bu bağlam, çoğunluk olan ve son dönemde Kürtlerin hak iddia ettiği kaynakların bütün ülkeye ait olduğu düşüncesini taşıyan Türklerin, Kürtlere yönelik sosyal mesafesinin daha yüksek olmasını bir başka yönüyle açıklamaktadır.

Türkiye’de kimlikler arası kutuplaşmanın ve sosyal mesafenin, Toplumsal Egemenlik, Seçkin/Elit kuramları ile önemli derecede açıklanabiliyor olması üst kültür / alt kültür tartışmasını bir kez daha ön plana çıkartmaktadır. Hewstone, Rubin ve Willis’in üst kültür ve üst statüde olanların grup kimliğinden kaynaklı olarak ilişkilerde daha fazla kendine güven ve alt kültür ve düşük statülü kişilere göre daha fazla yanlılık sergilediği yönündeki tespitleri,¹⁰⁴ Türklerin Kürtlere ve Sünnilerin Alevilere yönelik daha yüksek sosyal mesafeye sahip olmasını açıklayıcı niteliktedir. Egemenliği elinde tutan ve kendisini daha seçkin bir grup olarak kabul eden üst kültürlerle yöneliş, alt kültürlerdeki sosyal mesafeyi doğal olarak azaltmaktadır.

Yapılan analizler, kişilerin yaşlarının, öğrenim düzeylerinin ve hane gelirlerinin farklı gruplara yönelik sosyal mesafeyi ya hiç açıklamadığını ya da açıklama düzeyinin %1’lerde kaldığını; artan yaşın, yükselen hane gelirinin ve öğrenim düzeyinin, çok zayıf da olsa sosyal mesafeyi azaltan birer faktör olduğunu göstermektedir. Bu temel bulgu başka bir açıdan okunduğunda; Türkiye’de etnik, dini ve siyasi temelde farklı kimlikler arasında oluşan sosyal mesafenin ve kutuplaşmanın kimlik grupları içinde kişilerin sosyo-ekonomik düzeylerinden bağımsız

¹⁰² Asım Yapıcı, “İçimizdeki Öteki: Kimlik ve Ön Yargı Kısacasında Sünni-Alevi İlişkileri”, *Dem Dergi*, Sayı:6, (Yıl:2):54. Erişim: 27 Temmuz 2014. http://www.dem.org.tr/dem_dergi/6/dem6mak8.pdf

¹⁰³ Tajfel ve Turner, *The Social Identity Theory of Intergroup Behavior*, 276.

¹⁰⁴ M. Hewstone, M. Rubin, ve H. Willis, “Intergroup Bias,” *Annual Review of Psychology*, 53, (2002):575- 604.

olarak tüm kitleyi etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu durum, ülkede farklı kimlikler arasındaki kutuplaşmanın azaltılmasında mevcut eğitim sisteminin yeterli olmadığını ve eğitim kalitesi yanında müfredatın da uygun bir şekilde düzenlenmesi ihtiyacını ortaya koymakta; sadece ekonomik iyileşmelerle kutuplaşmanın azaltılabileceği düşüncesinin çok da gerçekçi olmadığını göstermektedir.

Tüm bulgular bir arada değerlendirildiğinde, en yüksek sosyal mesafenin MHP seçmeninden BDP/HDP seçmenine yönelik olduğu görülmektedir (M=3). 3 değeri araştırma ölçeğinde kapı komşusu olmayı problem olarak algılama düzeyini gösterdiği için, değerlendirmeye dâhil edilen tüm gruplar arasında bulgularan en yüksek sosyal mesafe düzeyinin kapı komşusu olmaya tepki duyma seviyesinde olduğu söylenebilir. Bu düzeye yakın olarak bulgularan diğer değerlerin de kutuplaşmanın yüksekliğini göstermesi, konunun toplumsal gerginliklere yol açabilecek bir potansiyeli barındırdığını ortaya koymakta, dolayısıyla önlem alınmadığı takdirde önemli bir güvenlik sorununa doğru evrilebileceği görülmektedir. Sosyal mesafenin genellikle kalıp ön yargılarla birlikte arttığı düşünüldüğünde, farklı grupların birbirilerini anlamalarına imkân sağlayacak, iletişim, empati, hoşgörü ve kendi kimlik değerlerini rahatça yaşayabilme olanağı sunacak demokratik bir ortamın tesisi ve geliştirilmesi önem taşımaktadır. Ayrıca siyasilere gerginlikten kaçınmaları, yumuşak ve kucaklayıcı bir dil kullanmaları siyasi kutuplaşmanın azaltılmasına önemli derecede katkı sağlayacaktır. BİLGESAM tarafından yayınlanan “Türkiye’de Etnik, Dini ve Mezhepsel Kutuplaşma” başlıklı rapor, akrabalık bağlarının, gruplar arasındaki ön yargıları kırarak, birbirini anlama noktasında önemli bir empati zemini oluşturduğunu belirtmektedir. Buna göre, Kürt akrabası olan Türklere Kürtlere yönelik tepkisellik ve Alevi akrabası olan Sünnilerde Alevilere yönelik tepkisellik; akrabalık bağı olmayanlara göre çok daha düşüktür.¹⁰⁵ Bu durum, farklı grup üyeleri arasında iletişime imkân sağlayan ortam ve şartların önemini ortaya koymaktadır. Önyargıların azaltılmasında eğitimin ve kitle iletişim araçlarının rolü dikkate alındığında, konunun öncelikle örgün ve yaygın eğitim sistemi zemininde ele alınması ve uygun bir kitle iletişim stratejisinin geliştirilmesi de önem taşımaktadır.

Gruplar arasındaki kutuplaşmanın artmasının en önemli sonuçlarından birisi de gruplar arasındaki adaletin kaybolması veya zayıflamasıdır. Adaletsiz uygulamaların devam etmesi zaman içerisinde grup içerisindeki bütünleşmeyi ve pekişmeyi artırırken karşıt gruplar arasındaki gerilimi ve çatışmayı körüklemektedir. Bu durumun uzun süre devam etmesi, gruplar arasındaki mesafeyi daha da artırmakta ve çatışmanın şiddetini yükseltmektedir. Bu kısır döngüye girmemek için yönetim hangi grubun elinde olursa olsun ve hangi gerekçeye dayanılırsa dayanılsın gruplar arası ilişkilerde adaletin tesisi hayati derecede önem taşımaktadır.

Olumlu ve üstün özelliklerin belli bir kimliğe atfedilmesi ve karşıt kimliklerin daha olumsuz özellikler üzerinden tanımlanması kimlik inşa süreçlerinin özellikle

¹⁰⁵ Salih Akyürek ve F. Serap Koydemir, “Türkiye’de Etnik, Dini ve Mezhepsel Kutuplaşma,” *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) raporu*, Rapor No:61, (Temmuz 2014):8. Erişim: 5 Ağustos, 2014. http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-262-2014081511kutuplasma-anketi_rapor.pdf

başlangıç dönemlerinde anlayışla karşılanabilirse de sosyal mesafenin bu sürecin sınırları dışına taşırılarak gruplar arası çatışmayı besleyecek bir duruma gelmesine fırsat verilmemesi gerekmektedir; çünkü bu durum, kimlik inşa sürecinin hiç sonlanmayan dinamik yapısı ile toplumu sosyolojik bölünmeye kadar götürecek bir potansiyel taşımaktadır. Bu dinamik süreci makul sınırlarda durdurmanın yolu da kimlikler arası ilişkilerin eşit haklar çerçevesinde ve hoşgörü zemininde yürütülmesinden geçmektedir. Gruplar kendi kimliklerini rahatça ifade edebilecek ve değerlerini yaşayabilecek duruma geldiklerinde şeffaflık daha da artacak; bu da karşıt gruplarla ilgili önyargıları zayıflatarak zaman içerisinde ortadan kalkmasını sağlayacaktır. Ancak bu durum, normal demokratik süreçlerin işlediği bir ortam içerisinde gerçekleşebilir. Bu nedenle süreci, demokratik çerçeveden çıkaracak ve terör eylemleri veya silahlı bir gücün gölgesinde toplumu dönüştürme gibi demokratik ortamı olumsuz yönden etkileyebilecek demokratik olmayan unsurların dışarısında tutmak önemlidir. Aksi takdirde bu süreçler silahlı gücün hedeflerine hizmet eden bir araç haline gelebilecektir.

Bu çalışmada bulguların sosyal mesafe düzeyi, ülkede beraber yaşamayı problem olarak algılama seviyesinin altında olsa da dünyada birçok örneğine rastlanabilecek iç savaş ve soykırımların ileri düzeyli bir sosyal mesafeden kaynaklandığı da unutulmamalıdır. Toplumsal güvenliği tehdit eden bu tarz olayların, mevcut örnekler dikkate alındığında, demokratik hakların ve özgürlüklerin gelişmediği toplumlarda daha fazla ortaya çıktığı görülmektedir. Afganistan, Mısır, Irak, Suriye, Ruanda ve Sudan gibi pek çok ülkede etnisite, din ve mezhep temelinde yaşanan çatışmalar, kimlikler arası kutuplaşmanın gelebileceği noktaları göstermesi açısından önemli örneklerdir. Türkiye de 1970'lerde yoğun olarak yaşanan sağ-sol eylemleri, Kahraman Maraş ve Çorum olayları, PKK terör eylemleri ve son dönemdeki Gezi Olayları gibi benzer kırılmaları defalarca yaşamış olsa da kimlikler arası bağlar ve sağduyu ülkeyi bölünmeye götürecek çatışma ortamının oluşmasını engellemiştir. Ancak, son dönemde Orta Doğu'da değişen güvenlik ortamı ve dünyanın bu gelişmeler karşısındaki tutumu, özellikle etnik kutuplaşmanın farklı gruplar arasında çatışma temelli ciddi riskler doğurduğuna da göstermektedir.

Kutuplaşma ile toplumsal güvenlik arasındaki ilişkiyi yalnızca toplumsal kimliklerin birbirlerine üstünlük sağlamak adına uyguladıkları ayrımcılığın bir sonucu olarak yorumlamak eksik olacaktır. Farklı kimliklerin gerek sembolik gerekse somut kaynaklara ve güce ulaşmak için yarattığı kutuplaşma da sonuçta toplumsal güvenlikle ilgili sorunları doğurabilmektedir. Örneğin, Gezi Olayları çoğunlukla kişilerin özgürlük alanlarına müdahale konusu üzerinden ilerleyen bir kimlik çatışması şeklinde yorumlanmış olsa da reel çatışmalar nedensellikte kısmen geri plana atılmıştır. Gezi Olayları uzun yıllardır yaşanan dindar-laik, modern-gelecekçi ve Sünni-Alevi gibi kimlik temelli kutuplaşma eksenlerinin tamamına yakınına kapsayan bir olaylar dizisi gibi görünse de bu olayların bir reel çatışma alanı da olduğu ve toplumsal güvenlik anlamında önemli bir yumuşak karın oluşturduğu unutulmamalıdır.

Özet olarak; ötekileştirmenin, sosyal mesafenin ve ayrımcılığın; bir takım iç ve dış tarihi, siyasi ve sosyo-kültürel etkenlerle sürekli olarak beslenip artmasının ülke güvenliği açısından ciddi riskler taşıyacak kargaşaları ve toplumsal çatışmaları tetikleyebileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

SONUÇ

Bogardus’un sosyal mesafe ölçeğinin bir kısmı kullanılarak yapılan bu çalışmada toplumda siyasi, etnik ve mezhepsel alanda kutuplaşmanın olduğu ve bu trendin devam etmesi durumunda önemli güvenlik sorunlarına neden olabileceği saptanmıştır.

Çalışmadaki en önemli sonuçlardan bir tanesi, Türkiye parti seçmenleri arasındaki sosyal mesafenin etnisite ve mezhep temelinde ortaya çıkan sosyal mesafeden genel olarak çok daha yüksek olmasıdır. Bu bağlamda, BDP/HDP seçmenine yönelik bu partiden olmayanların sosyal mesafesi (M=2,14) ile AKP’li olmayanların AKP seçmenine yönelik sosyal mesafesi (M=1,39), ülkede Kürt olmayanların Kürtlere (M=0,82) ve Alevi olmayanların Alevilere yönelik sosyal mesafesinden (M=0,54) çok daha yüksek bulunmuştur. Bu duruma göre, siyasi düzeyde yaşanan sosyal mesafe, toplumdaki kutuplaşmanın temel eksenini oluşturmaktadır; etnik ve mezhepsel boyutlardaki sosyal mesafeyle iç içe geçmektedir. BDP/HDP seçmenine yönelik sosyal mesafenin en yüksek düzeyde olmasının, uzun yıllar yaşanan PKK terörü ve parti söylemlerinin de etkisiyle BDP/HDP’nin PKK ile özdeşleştirilmesinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir. AKP seçmeninin ikinci en yüksek tepkisellik grup olmasını ise, Merkez-Çevre ve Seçkin/Elit Kuramları açıklamakta; yıllardır merkezi elinde tutan ve seçkinlerden oluşan kesimin, konumunu kaybetmeye başlamasının, AKP seçmenine yönelik tepkiselliğin en büyük sebeplerinden biri olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, son dönemde AKP’li olmayanların toplumsal hiyerarşide yükselme ihtimallerinin gittikçe zayıflamasının ve kamuda işe alımlarda yaşanan ayrımcılık ve kadrolaşmanın da bu tepkiselliği doğuran diğer sebepler arasında olduğu değerlendirilmektedir.

Bunun yanı sıra, çalışmada esas alınan etnik, dini ve siyasi kimliklerin kendi içindeki farklılaşmasında da çarpıcı bulgular ortaya çıkmıştır. Araştırma bulguları, Kürt olmayanların Kürtlere yönelik sosyal mesafesinin (M=0,82), Türk olmayanların Türklere yönelik sosyal mesafesinden (M=0,11); Alevi olmayanların Alevilere yönelik sosyal mesafesinin (M=0,54) ise, Sünni olmayanların Sünnilere yönelik sosyal mesafesinden (M=0,21) çok daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durum Toplumsal Kimlik ve Toplumsal Egemenlik Kuramları çerçevesinde açıklanmakta; tarihsel olarak bu grupların, algısal bir kategorizasyon ile birbirlerini ayırmaları ve ötekileştirmeleri, arkasından da kendi kimliklerini yüceltmek için diğerini farklı ithamlarla suçlamaları ve kalıp ön yargılar geliştirmelerinin buna sebep olduğu değerlendirilmektedir. Türk-Kürt sosyal mesafesinde ise bunlara ek olarak, son 30 yılda yaşanan çatışmalar ve çatışma öncesi dönemde egemen bir etnik grup olarak Türklerin, Kürtlerin farklılıklarına hoşgörüsüz yaklaşımlarının etkileri açıklanmaktadır.

Değerlendirmeye dâhil edilen tüm gruplar arasında bulguların en yüksek sosyal mesafe düzeyinin kapı komşusu olmaya tepki duyma seviyesinde olduğu görülmüştür. Bu düzeye yakın olarak bulguların başka değerlerin de varlığı, konunun toplumsal gerginliklere yol açabilecek bir potansiyeli barındırdığını; dolayısıyla, önlem alınmadığı takdirde önemli bir güvenlik sorununa doğru evrilebileceğini ortaya koymaktadır. Ülkede; etnik, dini, mezhepsel, siyasi ve sosyo-kültürel

temelde farklı eksenlerde yaşanan kutuplaşma, pek çok platformda egemen kimliğin adil olmayan gruplar arası tutumu nedeniyle ayrımcılığa dönüşmekte ve toplumdaki uzlaşma zemininin giderek kaymasına ve toplumun bir çatışma zemine doğru sürüklenmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda, farklı grupların birbirilerini anlamalarına imkan sağlayacak, iletişim, empati, hoşgörü ve kendi kimlik değerlerini rahatça yaşayabilme olanağı sunacak demokratik bir ortamın tesisi ve geliştirilmesi gerekliliği ile; süreci demokratik çerçevede işletecek uygulamaların önemi ön plana çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri/ Yavuz Sultan Selim Devri Kanunnameleri*. İstanbul: OSAV Yayınları, 1991.

Akyol, Mustafa. *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek*. İstanbul: Doğan Yayınevi, 2006.

Akyürek, Salih. *Kürtler ve Zazalar ne Düşünüyor? Ortak Değer ve Sembollere Bakış*, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) Raporu, Rapor No:26, (Ocak 2011). Erişim: 4 Ağustos 2014. <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-91-2014040810rapor26.pdf>

Akyürek, Salih ve F. Serap Koydemir. *Türkiye’de Etnik, Dini ve Mezhepsel Kutuplaşma*, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) Raporu, Rapor No:61, (Temmuz 2014). Erişim: 5 Ağustos 2014. http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-262-2014081511kutuplasma-anketi_rapor.pdf

BİLGESAM. *Güneydoğu Sorununun Sosyolojik Analizi: Teknik Rapor*, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) Raporu, (Ağustos 2009). Erişim: 4 Ağustos 2014. <http://www.bilgesam.org/incele/707/-guneydogu-sorununun-sosyolojik-analizi/#.VAgvE6OFHpc>

Bogardus, Emory S. “Measuring Social Distances.” *Journal of Applied Sociology* 9 (1925):299-308.

Bogardus, Emory S. “Social Distance in the City.” *Proceedings and Publications of the American Sociological Society*, 20 (1926):40-46.

Bruinessen, Martin Van. *Ağa, Şeyh, Devlet*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Bruinessen, Martin Van. *Kürdistan Üzerine Yazılar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

Bruinessen, Martin Van. *Kürtlük, Türklük, Alevilik-Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*. Çeviren Hakan Yurdakul. İstanbul: İletişim Yayınları, 8. Baskı, 2009.

Çamuroğlu, Reha. “Alevi Revivalism in Turkey”, içinde *Alevi Identity Cultural Religious and Social Perspectives*. Editör Tord Olsson, Elisabeth Özdalga ve Catharina Raudvere. London: Swedish Research Institute, 1998.

Çarkoğlu, Ali ve Melvin J. Hinich. “A Spatial Analysis of Turkish Party Preferences.” *Electoral Studies*, Vol.25 (2006):369-392.

Dalton, J. Russell. “Social Modernization and the End of Ideology Debate: Patterns of Ideological Polarization.” *Japanese Journal of Political Science*, Vol.7 No.1 (2006):1-22.

Dündar, Safiye. *Kürtler ve Azınlık Tartışmaları: Tarih, Kimlik, İsyanlar, Sosyo Kültürel Yapı, Terör*. İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2009.

Epstein, Diana ve John D. Graham. "Polarized Politics and Policy Consequences." (2007):1-29. Erişim: 3 Ağustos 2014. http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/occasional_papers/2007/RAND_OP197.pdf

Ergil, Doğu. "Aspects of the Kurdish Problem in Turkey." İçinde *Turkey Since 1970*. Editör Debbie Lovatt. NY: Palgrave Publishers, 2001.

Esteban, Joan ve Debraj Ray. "On the Measurement of Polarization." *Econometrica*, Vol. 62, No. 4 (1994):819-851. Erişim: 3 Ağustos 2014. [http://www.econ.brown.edu/fac/glenn_loury/louryhomepage/teaching/EC%20237/Esteban%20and%20Ray%20\(Ecta%201994\).pdf](http://www.econ.brown.edu/fac/glenn_loury/louryhomepage/teaching/EC%20237/Esteban%20and%20Ray%20(Ecta%201994).pdf)

Gölbaşı, Haydar. "Modernleşmeyi Engelleyen Arkaik Bir Çatışma Sorunu: Alevi-Sünni Çatışmasının Arka Planı." *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 9, Sayı:1 (2008):39-61.

Gölbaşı, Haydar ve Ahmet Mazlum. "Çatışma Odağında Alevi-Sünni İlişkileri ve Öteki Algısı," *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt 7, Sayı:2 (2010):320-345. Erişim: 5 Ağustos 2014. <http://www.j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/viewFile/1212/586>

Hassanpour, Amir. *Nationalism and Language In Kurdistan 1918-1985*. San Francisco: Melen Research University Press, 1992.

Hetherington, J. Marc ve Jonathan D. Weiler. *Authoritarianism and Polarization in American Politics*. NY: Cambridge University Press, 2009.

Hewstone, M., M. Rubin ve H. Willis. "Intergroup Bias." *Annual Review of Psychology*, 53 (2002): 575-604.

Jones, R. David. "Party Polarization and Legislative Gridlock." *Political Research Quarterly*, Vol.54, No.1 (2001):125-141. Erişim: 3 Ağustos 2014. http://www.baruch.cuny.edu/wsas/academics/political_science/documents/Jones2001PRQ_polarization.pdf

Jost, T. John ve Jim Sidanius, ed. *Political Psychology*. NY: Psychological Press, 2004.

Jost, T. John ve Jim Sidanius. "Political Psychology: An Introduction." İçinde *Political Psychology*. Editör John T. Jost ve Jim Sidanius. NY: Psychological Press, 2004.

Kahraman, Hasan Bülent. *Türk Siyaseti'nin Yapısal Analizi I Kavramlar Kuramlar Kurumlar*. İstanbul: Agora Yayınları, 2008.

Kalaycıoğlu, Ersin. “The Shaping of Party Preferences in Turkey: Coping with the Post-Cold War Era.” *New Perspectives on Turkey*, Vol. 20 (Spring 1999):47-76.

Karpat, Kemal H. *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Afa Yayınları, 1996.

Keyman, Fuat. “Türkiye’nin İyi ve Adaletli Yönetimi ve Sosyal Demokrasi.” *Toplum ve Demokrasi*, Yıl.2, Sayı:2 (Ocak-Nisan 2008):1-13. Erişim: 3 Ağustos 2014. <http://www.toplumvedemokrasi.org.tr/index.php/tdd/article/download/13/202>

Kiriş, Hakan Mehmet. “Parti Sisteminde Kutuplaşma ve Türk Parti Sistemi Örneği.” *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 44, Sayı 4 (Aralık 2011):33-67.

Mardin, Şerif. *Türkiye’de Toplum ve Siyaset, Makaleler 1*. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1990.

Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. Çeviren Osman Akınhay ve Derya Kömürçü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.

McDowall, David. *Modern Kürt Tarihi*. Ankara: Doruk Yayınevi, 2004.

Özbudun, Ergun. *Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1975.

Payne, M. Carr, Jr., C. Michael York ve Joen Fagan. “Changes in Measured Social Distance Over Time.” *Sociometry* Vol. 37, No. 1 (Mar., 1974):131-136.

Sartori, G. “European Political Parties: The Case of Polarized Pluralism.” *İçinde Political Parties and Political Development*. Editör J. La Palombara ve M. Weiner. Princeton University Press, 1966.

Sani, G. ve G. Sartori. “Polarization, Fragmentation and Competition.” *İçinde Western European Party Systems: Continuity and Change*. Editör H. Daadler ve P. Mair. London: Sage, 1983.

Sayarı, Sabri. “The Changing Party System.” *İçinde Politics, Parties and Elections in Turkey*. Editör Sabri Sayarı ve Yılmaz Esmer. London: Lynne Reinner Publishing, 2002.

Slattery, Martin. *Sosyolojide Temel Fikirler*. Çeviren Ümit Tatlıcan ve Gülhan Demiriz. İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2. Baskı, 2008.

Sidanius, Jim ve Felicia Pratto. *Social Dominance: An Intergroup Theory of Social Hierarchy and Oppression*. USA: Cambridge University Press, 1999.

Tajfel, Henri ve John C. Turner. “The Social Identity Theory of Intergroup Behavior.” *İçinde Political Psychology*. Editör John T. Jost ve Jim Sidanius. NY: Psychological Press, 2004.

Tan, Altan. *Kürt Sorunu*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.

Tuncel , Gökhan ve Bekir Gündoğmuş. “Türkiye Siyasetinde Merkez-Çevrenin Dönüşümü ve Geleneksel Merkezin Konumlanma Sorunu.” *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 14/3 (2012):137-158.

Turner, Jonathan H. *Contemporary Sociological Theory*.USA: SAGE Publications, Inc, 2013.

Türkdoğan, Orhan. *Alevi Bektaşî Kimliği: Sosyo-Antropolojik Araştırma*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1995.

Türkdoğan, Orhan. *Etnik Sosyoloji*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2006.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998.

Yapıcı, Asım. *Din, Kimlik ve Ön Yargı: Biz ve Onlar*. Adana: Karahan Kitabevi, 2004.

Yapıcı, Asım. “İçimizdeki Öteki: Kimlik ve Ön Yargı Kıskaçında Sünni-Alevi İlişkileri.” *Dem Dergi*, Sayı:6, (Yıl:2):52-59. Erişim: Ağustos 27, 2014. http://www.dem.org.tr/dem_dergi/6/dem6mak8.pdf

Yavuz, H. *Modernleşen Müslümanlar Nurcular Nakşiler Milli Görüş ve AK Parti*. Çeviren A. Yıldız. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005. (Footnotes)